

Rapport 2006:47 R

Examensarbetet inom den nya lärarutbildningen

Tematiska studier

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Examensarbetet inom den nya lärarutbildningen

Utgiven av Högskoleverket 2006

Högskoleverkets rapportserie 2006:47 R

ISSN 1400-948X

Författare: **Eva Forsberg, Ulf P. Lundgren**

Kontaktperson: Högskoleverket, utvärderingsavdelningen, **Clas-Uno Frykholm**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: 08 Tryck, Stockholm, december 2006

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Bakgrund	11
Utformning	13
Urval av uppsatser	15
Expertgruppen – sakkunniga bedömare	17
Bedömning av den vetenskapliga kvalitén	18
De expertgranskade uppsatserna	21
Handledares och examinatorers kompetens	27
Expertgruppens bedömningar av uppsatsernas vetenskapliga kvalitet	29
Likheter och olikheter i expertgranskningen – fyra typfall	39
Den godkända uppsatsen	39
Den underkända uppsatsen	42
Den utmärkta uppsatsen	46
Den mångtydiga uppsatsen	49
Resultat, implikationer och utvecklingsområden	51
Bilagor	57
Bilaga 1	57
Bilaga 2	59

Förord

Studien *Examensarbetet inom den nya lärarutbildningen* är en av tre studier som Högskoleverket tagit initiativ till där lärarutbildningen står i fokus. De övriga två behandlar examinationsformer i högre utbildning och forskningsanknytning av grundutbildning.

Studien har genomförts av professor Ulf P. Lundgren och forskarassistenten Eva Forsberg, båda verksamma vid Uppsala universitet. Författarna svarar själva för innehållet i rapporten.

I studien jämförs examensarbeten inom lärarprogrammen med sådana som produceras inom sjuksköterskeprogrammet och ämnena företagsekonomi och psykologi. Jämförelser görs också mellan expertgranskarnas bedömning av uppsatserna och de betyg som uppsatserna har tilldelats.

Av resultaten kan utläsas att uppsatsernas vetenskapliga kvalitet bedöms ligga något lägre inom lärarprogrammet jämfört med de andra utbildningarna. Expertbedömarna tenderar också att ge något lägre helhetsomdömen om uppsatserna jämfört med de betyg som examinatorerna har satt. De inbördes variationer som kan konstateras indikerar dock att det råder en viss oenighet om såväl bedömningsgrunder som betygsgränser.

Förutom dessa jämförelser innehåller rapporten också intressanta beskrivningar av fyra typiska uppsatser – den godkända uppsatsen, den underkända uppsatsen, den utmärkta uppsatsen och den mångtydiga uppsatsen. Dessa beskrivningar utgör utmärkta underlag för diskussioner om betygsgränser och kravnivåer.

Avslutningsvis för författarna ett resonemang om orsakerna till de brister som har iakttagits och vad man kan göra för att förbättra den vetenskapliga kvaliteten i examensarbetena. Det är ett intressant resonemang som varmt rekommenderas för läsning och fortsatt diskussion på lärosätena.

Sigbrit Franke

Universitetskansler

Sammanfattning

Studien *Examensarbetet inom den nya lärarutbildningen* redovisar en granskning av examensarbeten och uppsatser på C-nivå. Uppsatserna är hämtade från lärarprogrammet, sjuksköterskeprogrammet och från fristående kurser i företagsekonomi och psykologi. I fokus för undersökningen står lärarutbildningen, medan de andra utbildningarna utgör referenspunkter till bedömningen av denna. 116 av de 206 granskade uppsatserna är skrivna inom lärarprogrammen och vardera 30 stycken inom sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi och psykologi.

För granskningen har 14 sakkunniga experter som utgör 7 bedömare anlitats. Av de 14 bedömare är 8 professorer och övriga 6 universitetslektorer. Varje bedömare har granskat 16 uppsatser som också bedömts av den andra personen i paret. Var och en av dem har också granskat ytterligare 10 uppsatser. Totalt har därmed 364 bedömningar gjorts. Kvalitetsbedömningen har gjorts utifrån sju aspekter: forskningsanknytning, problemformulering, teoretisk medvetenhet, metod, teori–empiri, språklig utformning och formalia samt uppsatsämnets svårighetsgrad. Varje aspekt har bedömts i en femgradig skala. Därutöver har bedömare angett ett helhetsomdöme för uppsatsen. Även detta utgår från en femgradig skala, med graderna 1 – Underkänd, 2 – Med tvekan godkänd, 3 – Godkänd, 4 – Väl godkänd, 5 – Mycket väl godkänd. Möjlighet fanns också att avge en kommentar och/eller karakteristik i anslutning till bedömningen av varje uppsats. Den vetenskapliga kvaliteten har dessutom granskats av en särskild bedömare.

Varje år produceras tusentals examensarbeten vid landets lärarutbildningar. Detta kräver både en hög kapacitet och vetenskaplig kompetens hos handledare och examinatore. I det urval som granskats är en stor andel av handledarna (58 procent) och examinatore (91 procent) på lärarprogrammet disputerade. Det är uppenbart att lärosätena i möjligaste mån försöker se till att disputerade lärare engageras i kursen för examensarbetet. Mot bakgrund av att andelen disputerade inom lärarutbildningen totalt sett är relativt begränsad väcker detta frågor om konsekvenser dels för kompetensförsörjningen av forskarutbildade inom andra delar av utbildningen, dels för mängden studenter som en handledare ansvarar för,

dels för möjligheten att bli handledd av lärare med sakkompetens inom området.

En typisk uppsats från lärarprogrammet har författats av två kvinnor och omfattar drygt 30 sidor. Uppsatsen bygger på så kallad kvalitativ metod, och data har insamlats genom intervjuer. Utgångspunkter och referenser till teori och forskning avser i första hand olika former av sekundärlitteratur, som till exempel kurslitteratur på svenska. Vid redovisning av resultat förekommer sällan tabeller och figurer. Den typiska uppsatsen har av granskarna tilldelats helhetsomdömet Godkänd och har också erhållit betyget Godkänd. Den språkliga utformningen, formalia och disposition utgör sällan något större problem, tvärtom anses en majoritet av uppsatserna vara tillfredsställande i detta avseende. Detsamma gäller val av problem som ofta knyter an till den kommande yrkesverksamheten och/eller något aktuellt ämne. Problem som lyfts fram och som kan identifieras även i den typiska uppsatsen handlar till exempel om normativitet, uppsatsens teoretiska förankring och studenters kritiska förmåga. Hit hör också det frekventa användandet av kvalitativ metod, eller närmare bestämt intervju.

Av de uppsatser inom lärarprogrammet som erhållit betyget Godkänd är det en liten andel som granskarna tilldelat helhetsomdömet Underkänd (4 procent) och ingen omdömet Mycket väl godkänd. Däremot är det relativt många av uppsatserna som erhållit betyget Godkänd som av de externa granskarna fått antingen Väl godkänd eller Med tvekan godkänd. Av flera skäl är detta föga förvånande. Dels är betyget mer vittomfattande än helhetsomdömet, variation är med andra ord delvis att förvänta. Betyget rymmer till exempel examensarbetet som både produkt och process. Dels är skalan för bedömning av uppsatsen som helhet mer fingradig än betygsskalan, vilket ger utrymme för en högre grad av precision i bedömningen av det godkända. En viss variation kan också urskiljas mellan uppsatser inom lärarprogrammet som erhållit betyget Väl godkänd och de helhetsomdömen de tilldelats av de externa granskarna. Här finns en tyngdpunktsförskjutning neråt i skalan.

Undersökningens begränsade urval ger inte underlag för generaliseringar, vilket heller inte varit avsikten. Syftet har snarare varit att lyfta fram ett antal problem och frågeställningar som har implikationer för ytterligare utveckling av examensarbetet. Utifrån detta lyfter vi i rapportens avslutande kapitel fram ett antal frågor som aktualiserats och som också kan utgöra centrala utvecklingsområden:

- Dominansen av så kallad kvalitativ metod förefaller begränsa studenternas möjligheter till kunskapsbildning. En ökad metodvariation behöver komma till stånd.
- Brister knutna till teoretiskt grundande aspekter liksom forskningsanknytning pekar mot ett behov av att konkretisera av hur teori och empiri kan förbindas med varandra i analys- och tolkningsarbete.
- I materialet framträder tydligt två modeller för uppsatsarbetet, en produktions- och en konsumtionsmodell. Den senare används främst inom sjuksköterskeprogrammet. I det urval uppsatser som granskats är anknytningen till såväl nationell som internationell forskning stark inom de arbeten som nyttjar konsumtionsmodellen. Dessa två modeller reser frågor om vilken inriktning olika uppsatser skulle kunna ha och hur modellerna skulle kunna befrukta varandra.
- Dokumenten från lärosätena pekar på att det görs mycket för att förbättra kursens examensarbete. Åtgärder har vidtagits för att förbättra de formmässiga aspekterna, och det tycks inte primärt vara här som man kan finna utgångspunkten för att ytterligare höja kvalitén i det självständiga arbetet. Studiehandedningar, betygskriterier och olika former av webbaserat stöd finns på nästan samtliga orter. Av dokumenten kan också utläsas att handledarutbildningar pågår, kvalitetsgranskningar och utvärderingar genomförs samt möten för kollegiala diskussioner om examensarbetet anordnas. I samband med detta diskuteras på flera orter nödvändigheten av att ytterligare tydliggöra förväntningarna på studenternas prestationer och bedömningarna av uppsatserna. Vi har också kunnat iaktta en delvis annan uppfattning som snarare än att fastslå mer entydiga kriterier handlar om att öka möjligheten till en professionell dialog om examensarbetet. Som vi ser det handlar det om relationen mellan styrning och frihet för såväl studenter som lärare.

Bakgrund

I Högskoleverkets utvärdering av lärarutbildningen år 2005 konstateras att examensarbetet är ett kritiskt moment i utbildningen.¹ Att införa ett 10-poängs självständigt examensarbete i en utbildning med så stor volym kräver mycket av kompetens och resurser. Högskoleverket aviserade i rapporten att en särskild studie skulle undersöka om examensarbetena håller vetenskaplig kvalitet. Detta är bakgrunden till studien *Examensarbetet inom den nya lärarutbildningen*.

Ända sedan 1977 när de yrkesinriktade utbildningarna infördes i den utvidgade högskoleorganisationen har begrepp som forskningsanknytning, vetenskaplig grund, kritisk skolning och självständighet lyfts fram som centrala värden för lärarutbildningen. Innebörden av dessa begrepp har skiftat över tid och konkretiserats i skilda typer av åtgärder och insatser. Ett av dessa är kravet på ett självständigt arbete/examensarbete som bör omfatta 10 poäng. Examensarbetet är motiverat både utifrån den kommande yrkesverksamheten och utifrån tillträde till en eventuell framtida forskarutbildning. Med 1990-talet kom examensarbetet alltmer att förbindas med resonemang om förändringar som skett ifråga om ansvarsfördelning, innehåll och arbetsformer inom skolväsendet. Det nya läraruppdraget – inom ramen för vad som kom att kallas deltagande målstyrning² – innebar att lärare själva förväntades bidra till att skolan når målen och medverka i utvecklingen av verksamheten. Mot denna bakgrund kräver den förändrade lärarrollen en högre teoretisk kompetens.³

Det finns flera skäl att uppmärksamma det självständiga arbetet. I *Den goda C-uppsatsen* framhåller Ulf Bjereld⁴ att

-
1. *Utvärderingen av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Del 1. Reformuppföljning och kvalitetsbedömning* (2005). Högskoleverkets rapportserie 2005:17R. Stockholm: Högskoleverket.
 2. *SOU 1992:44. Skola för bildning. Betänkande av läroplanskommittén*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
 3. Jfr t.ex. HSV:s rapport om den nya lärarutbildningen 2005:17R samt *Kvalitet och förändring* (1997). Högskoleverkets rapportserie 1997:8R. Stockholm: Högskoleverket.
 4. Bjereld, Ulf, red. (1996): *Den goda C-uppsatsen*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Uppsatsskrivandet och seminariebehandlingen av den färdiga uppsatsen är universitetsutbildningens kärna. I uppsatsarbetet och i seminarsituationen skall de enskilda studenterna visa att de förmått tillägna sig det metodologiska kunnande och det analytiska förhållningssätt som kännetecknar vetenskaplig verksamhet. Genom att ge de studerande möjlighet att i självständiga undersökningar bearbeta vetenskapliga problemställningar blir uppsatsen den tydligaste skiljelinjen mellan universitetsutbildningen och gymnasieskolan. (Bjereld 1996 s. 1)

Även Per Sandin pekar på vikten av att ta uppsatsen på allvar. För det första kan den betraktas som ett lärdomsprov för den studerande och i vissa fall som ett bevis på yrkeskunnande. För det andra presenteras uppsatser ofta som vetenskapliga undersökningar i media och tillmäts nästan samma betydelse.⁵ Ytterligare skäl för att inte bara ta uppsatser på allvar utan också för att studera dem är att tidigare granskningar, utvärderingar, kvalitetsutvecklingsarbeten och vetenskapliga studier pekat på en komplexitet som kommer till uttryck som både möjligheter och problem. I lärarutbildningen kan denna komplexitet bland annat relateras till utbildningens uppgift att samtidigt fungera som en akademisk högskoleutbildning och som en yrkesutbildning. Mot denna bakgrund framstår uppgiften att granska det självständiga arbetet inom grundutbildningen både som angelägen och intressant.

5. Sandin, Per (2000): Att ta examensarbeten på allvar. I Sven Ove Hansson & Per Sandin (red.) *Högskolans lågvattenmärke*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Utformning

För att få jämförelsepunkter ingår – förutom lärarprogrammet – sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi och psykologi i studien. Därmed behandlas två yrkesutbildningar samt två utbildningar där studenterna läser ämnet som fristående kurs.⁶ De lärosäten som deltagit i studien är Göteborgs universitet, Umeå universitet, Högskolan i Kalmar, Högskolan Kristianstad, Högskolan Väst, Lärarhögskolan i Stockholm, Malmö högskola och Södertörns högskola.

Högskoleverkets uppdrag och syftet med studien är:

- att granska och bedöma den formella nivån och den vetenskapliga kvaliteten i de examensarbeten som produceras inom den nya lärarutbildningen
- att granska olika lärosätens förutsättningar för att ge de studerande kvalificerat stöd i sitt arbete samt
- att därvid särskilt granska handledarnas roll.

Undersökningen har lagts upp som en jämförande studie där självständiga arbeten på motsvarande C-nivå i lärarprogrammet jämförts med C-uppsatser inom sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi och psykologi.⁷ Huvudfokus i granskningen är examensarbetet inom lärarprogrammet, och övriga uppsatser utgör referenspunkter vid bedömningen. En expertgrupp med sakkunskap inom de nämnda områdena har knutits till granskningen av uppsatserna.⁸

Vid fyra lärosäten, varav två är universitet, har uppsatser samlats in från samtliga program och ämnen som ingår i granskningen. Från övriga lärosäten, som är högskolor, har bara uppsatser från lärarprogrammet in-

6. I likhet med den studie om självständiga arbeten – jfr t.ex. Eriksson, Åke, Högberg, Margareta, Bäcklund, Ingegerd & Gustafsson, Christina (1998): *Mästarprov eller marådröm? Studenters uppfattningar om examination av självständigt arbete*. Högskoleverkets skriftserie 1998:8S. Stockholm: Högskoleverket – som genomförts inom ramen för projektet Nationell utvärdering av examinationen i högskolan, gör vi en distinktion mellan dels uppsatser som krävs för generell examen och arbeten som ingår i yrkesinriktade examina, dels olika typer av högskolor (universitet och högskolor), dels program och ämnen.

7. Samvariationer och skillnader som redovisas är korrelations- och chi-2-testade. Signifikanta samband och skillnader redovisas.

8. Ett varmt tack riktas till dessa.

kluderats. Inom företagsekonomi och psykologi ingår endast studenter som skrivit sina uppsatser inom en fristående kurs. Programstudenters uppsatser liksom uppsatser på D-nivå ingår således inte i granskningen.⁹ Det totala antalet uppsatser producerade höstterminen 2005 inom de program och ämnen som ingår i granskningen vid respektive lärosäte framgår av tabell 1.¹⁰

Tabell 1. Examensarbeten höstterminen 2005.

	Lärarprogrammet	Sjuksköterskeprogrammet	Företagsökonomi	Psykologi	Totalt
Umeå universitet	141	31	28	16	216
Göteborgs universitet	177	44	45	34	300
Kalmar högskola	132	16	11	5	164
Högskolan Väst	56	39	57	25	177
Lärarhögskolan i Stockholm	306	–	–	–	306
Malmö högskola	301	–	–	–	301
Södertörns högskola	29	–	–	–	29
Högskolan Kristianstad	102	–	–	–	102
Totalt	1 244	130	141	80	1 595

Inledningsvis kan noteras att den större delen av uppsatserna – 1 244 (78 procent) – är från lärarprogrammet. Övriga 351 (22 procent) fördelar sig på följande sätt: sjuksköterskeprogrammet (130), företagsekonomi (141) och psykologi (80).

Antalet författare per uppsats skiljer sig åt en hel del mellan program och ämnen. Inom lärarprogrammet har 43 procent av uppsatserna en författare. För uppsatser inom sjuksköterskeprogrammet och företagsekonomi är det avsevärt mindre vanligt. Drygt 10 procent respektive knappt 20 procent av de uppsatserna har författats enskilt. Inom psykologi har dock två tredjedelar skrivit sina uppsatser enskilt. Det finns således stora variationer

-
- Några få undantag finns där en student inom en fristående kurs skrivit sin uppsats tillsammans med en programstudent. Likaså finns enstaka exempel på att en student på D-nivå ingår på grund av att hon eller han skrivit sin uppsats tillsammans med en student på C-nivå.
 - Uppgifterna som redovisas om det totala antalet uppsatser producerade inom ramen för de program och ämnen vid de utvalda lärosätena, bygger på information som dessa lämnat till Högskoleverket. För Södertörns högskola ingår examensarbeten från vårterminen 2005.

mellan ämnen och program, men det bör också noteras att det finns stora skillnader inom dessa. Som exempel kan nämnas uppsatser inom lärarprogrammet vid Umeå universitet där två tredjedelar är ensamförfattare och Högskolan Kristianstad där nästan alla uppsatser (91 procent) är skrivna av två eller flera studenter.

Den könsmässiga fördelningen för uppsatsförfattarna uppvisar en mindre variation mellan utbildningarna. Nästan fyra femtedelar (78 procent) av uppsatserna har författats av en eller flera kvinnor. Kvinnliga författare är något mindre vanligt (55 procent) inom företagsekonomi än vid psykologi, lärarprogrammet och sjuksköterskeprogrammet, som ligger relativt nära det totala genomsnittet. För samtliga uppsatser gäller också att 16 procent av uppsatserna har skrivits av en man eller flera män tillsammans. Riktigt sällsynt (6 procent) är det med uppsatser författade av män och kvinnor tillsammans.

Inga underkända uppsatser ingår i det totala materialet. En majoritet – 1 157 (73 procent) – av uppsatserna har tilldelats betyget Godkänd. Inom samtliga sjuksköterskeutbildningar utom en, liksom en av lärarutbildningarna, har en tvågradig skala med Underkänd och Godkänd använts. Om dessa 186 uppsatser räknas bort återstår 1 409 stycken och av dessa har 69 procent erhållit betyget Godkänd på en tregradig skala med Underkänd, Godkänd och Väl godkänd. Frånsett sjuksköterskeprogrammet har mellan 65 procent och 79 procent av uppsatserna fått betyget Godkänd oavsett utbildning. Inom sjuksköterskeprogrammet finns som ovan nämnts bara en utbildning med tregradig skala och där har 16 uppsatser producerats.

Vid sidan av uppsatser har Högskoleverket begärt in utbildningsplaner, kursplaner samt i förekommande fall studiehandledningar och betygskriterier för det självständiga arbetet på C-nivå eller motsvarande. Därutöver har information om handledares och examinatorers kompetens samlats in. För samtliga producerade godkända uppsatser höstterminen 2005 inom de program och ämnen som ingår i granskningen vid respektive lärosäte, finns uppgifter om författarnas antal och kön samt uppsatsens betyg.

Urval av uppsatser

Av de i tabell 1 redovisade 1 595 uppsatserna har 206 valts ut för granskning av experter.¹¹ Fördelningen över program och ämnen framgår av tabell 2. Sammantaget motsvarar urvalet drygt en tiondel (13 procent) av det totala

11. Avsikten var att granska 210 uppsatser, men omständigheter medförde att endast 16 uppsatser kom att ingå från Göteborgs universitet istället för som planerat 20 st.

antalet uppsatser. En större andel av uppsatserna från universitet än från högskolor har granskats. Denna skillnad finns också mellan å ena sidan lärarprogrammet och å andra sidan de program och ämnen som utgör referenspunkter till bedömningen av lärarutbildningen. Detta har sin grund i den stora mängden producerade uppsatser inom lärarprogrammet. Urvalet av uppsatser från lärarprogrammet är större – 16 respektive 20 uppsatser per lärosäte – vid de fyra lärosäten som producerat störst andel uppsatser inom utbildningen. Från vart och ett av de övriga ingår 10 uppsatser från lärarprogrammet. Från referensutbildningarna ingår 5 alternativt 10 uppsatser per ämne och program.¹²

Tabell 2. Granskade examensarbeten från höstterminen 2005.

	Lärarprogrammet	Sjuksköterskeprogrammet	Företags ekonomi	Psykologi	Totalt
Umeå Universitet	20	10	10	10	50
Göteborgs universitet	16	10	10	10	46
Kalmar högskola	10	5	5	5	25
Högskolan Väst	10	5	5	5	25
Lärarhögskolan i Stockholm	20	–	–	–	20
Malmö högskola	20	–	–	–	20
Södertörns högskola	10	–	–	–	10
Högskolan Kristianstad	10	–	–	–	10
Totalt	116	30	30	30	206

I studien ingår 116 uppsatser från lärarprogrammet, varav 36 från universitet. Dessutom ingår 30 från vardera sjuksköterskeprogrammet, företags ekonomi och psykologi, varav två tredjedelar är producerade av studenter vid universitet.

12. Av tabell B:1 i bilaga 1 framgår hur stor andel urvalet representerar av det totala antalet uppsatser inom respektive program och ämnen fördelade på lärosäten höstterminen 2005.

Expertgruppen – sakkunniga bedömare

Undersökningen är inspirerad av Kjell Härnqvists studie av C-uppsatser från 1999.¹³ Härnqvist konstaterar att

[u]ppsats skrivande integrerar en rad ämnesanknutna kunskaper och metodologiska färdigheter med sådant som tillhör högskolestudiernas allmänna mål beträffande självständigt arbete, kritisk förmåga och effektiv kommunikation. Inget av detta kan i någon strängare mening värderas objektivt utan värderingen måste ske med hjälp av ämnesförtrogna med erfarenhet av uppsatsbedömning. Valet av bedömare kan inte lösas enligt något enkelt stickprovsförfarande utan bör göras så att olika uppsatskulturer blir företrädda. (s. 23)

I granskningen har 14 sakkunniga experter som utgör 7 bedömarpar anlåtats. Varje par består av en bedömare med placering vid högskola och en vid universitet. Fyra av paren har sakkompetens med relevans för lärarprogrammet och övriga tre par har sin sakkompetens inom sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi och psykologi. Av de 14 bedömarna är 8 professorer och övriga 6 universitetslektorer.

Varje bedömare har granskat 16 uppsatser som också bedömts av den andra sakkunniga personen i paret. Därutöver har var och en av dem granskat ytterligare 10 uppsatser. Tre av dessa 10 uppsatser är från området den sakkunniga inte är specialist inom utan snarare generalist, eftersom uppsatserna är utanför bedömarens specifika sakkompetens. Varje bedömare har således granskat 26 uppsatser vardera, varav 23 inom det egna sakområdet. Totalt har därmed 364 granskningar genomförts. Utöver detta har en granskare med hemvist inom humaniora anlåtats för att analysera och reflektera över den vetenskapliga kvalitén i tjugo av de uppsatser som granskats av mer än en bedömare.¹⁴ Drygt hälften av dessa 20 (11 st.) uppsatser är skrivna av studenter inom lärarprogrammet. För företagsekonomi, psykologi och sjuksköterskeprogrammet har vardera 3 uppsatser granskats. Samtliga bedömare har granskat uppsatser från både universitet och högskolor.

13. Härnqvist, Kjell (1999): *En akademisk fråga – en ESO-rapport om rankning av C-uppsatser*. Ds 1999:65. Stockholm: Finansdepartementet.

14. Närmare bestämt idé- och lärdoms historia.

Bedömning av den vetenskapliga kvalitén

I fokus för bedömningarna står den vetenskapliga kvalitén för uppsatser genomförda på C-nivå eller motsvarande. Varken författarna till uppsatserna, uppsatsens titel, namn på handledare eller högskola/universitet anonymiserades. Däremot framgick inte vilket betyg uppsatsen tilldelats. Kvalitetsbedömningen har gjorts utifrån sju aspekter: forskningsanknytning, problemformulering, teoretisk medvetenhet, metod, teori–empiri, språklig utformning och formalia samt uppsatsämnets svårighetsgrad. Varje aspekt har bedömts i en femgradig skala och ingen särskild instruktion gavs om hur man skulle fördela sina omdömen utefter denna skala. Därutöver har bedömarna angett ett helhetsomdöme. Även detta utgår från en femgradig skala, med graderna 1 – Underkänd, 2 – Med tvekan godkänd, 3 – Godkänd, 4 – Väl godkänd, 5 – Mycket väl godkänd. Möjlighet fanns också att avge en kommentar och/eller karakteristik i anslutning till bedömningen av varje uppsats. Samtliga bedömare har använt sig av denna möjlighet, även om det i relation till varje uppsats oftast handlar om relativt få kommentarer. Granskarna har haft tillgång till information om aspekterna för bedömning samt ett bedömningsformulär för varje uppsats (se bilaga 2).

Av de 206 uppsatserna har 112 (54 procent) bedömts av minst två specialister (bedömare med kompetens inom det specifika sakområdet), vilket innebär att resterande 94 uppsatser granskats av en bedömare. Av de 112 uppsatser som bedömts av fler än en bedömare kommer 64 uppsatser (57 procent) från lärarprogrammet, 16 (14 procent) från vardera sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi och psykologi. 30 av de 112 uppsatserna har också bedömts av någon med sin huvudsakliga kompetens inom något av de andra områdena (fortsättningsvis benämnd generalist) förutom att de bedömts av specialisterna. Bedömare med sakkompetens inom sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi eller psykologi har bedömt sammanlagt 18 uppsatser inom lärarprogrammet och de fyra specialistparen som granskat uppsatser inom lärarprogrammet har också bedömt 12 uppsatser som hör till någon av de övriga tre utbildningarna. Som ovan nämnts har experten från humaniora också granskat 20 av de 112 uppsatserna. Konstruktionen gör det möjligt att på ett övergripande plan redovisa samstämmighet och skillnader mellan expertgranskarna.

För att diskutera materialets statistiska egenskaper tar vi utgångspunkten i de 112 uppsatser som granskats av minst två bedömare. Vart och ett av de sju bedömarparen har granskat 16 av de 112 uppsatserna. Korrelationen mellan de helhetsomdömen som avgetts av bedömare 1 och bedömare 2 av samtliga 112 uppsatser är 0,45. Sambandet mellan bedömningarna är

dock olika starkt i de sju bedömarparen. För de fyra bedömarparen av uppsatser inom lärarprogrammet varierar korrelationen mellan 0,30 och 0,79. För bedömarparet av sjuksköterskeprogrammets uppsatser är sambandet 0,53 och för företagsekonomi och psykologi är sambandet 0,26 respektive 0,77. Samtliga korrelationerna är dock inte signifikanta på 5-procentsnivå, det gäller de omdömen som avgetts av de två bedömarpar inom lärarprogrammet som har de lägsta korrelationsvärdena samt bedömningarna av uppsatser inom företagsekonomi.

Ett annat sätt att illustrera samvariationen i bedömningarna framgår av tabell 3. Av de 112 uppsatserna har 52 uppsatser (46 procent) fått samma helhetsomdöme av båda specialisterna. I övriga bedömningar skiljer sig parens helhetsomdömen åt med ett eller två skalsteg.

Tabell 3. Samstämmigheten inom ett bedömarpar sett i förhållande till helhetsomdöme för de uppsatser som har granskats av minst två bedömare. (N=112)

	Samma helhetsomdöme	Olika helhetsomdömen	
		1 skalsteg	2 skalsteg
Lärarprogrammet	42 %	42 %	16 %
Sjuksköterskeprogrammet	69 %	31 %	0 %
Företagsekonomi	44 %	43 %	13 %
Psykologi	50 %	37 %	13 %
Totalt	46 %	41 %	13 %

Det är framför allt bedömningarna av uppsatserna inom sjuksköterskeprogrammet som skiljer sig från de övriga. För det första finns i de fall det föreligger en skillnad i bedömningar likväl en större samstämmighet. Inte i något fall skiljer sig bedömnarna åt mer än ett skalsteg. För det andra har bedömnarna i större omfattning gett uppsatserna samma helhetsomdöme. En annan iakttagelse som kan göras, men som inte framgår av tabellen, är att det är ytterst sällsynt att båda specialisterna i ett par tilldelat en uppsats helhetsomdömet 1, dvs. Underkänd. Det gäller endast fyra uppsatser, varav två från lärarprogrammet och två från psykologi.

Om vi ser till de 30 uppsatser där vi utöver granskningen av två sakkunniga specialister också har en eller två bedömningar av generalister, kan noteras att för 11 uppsatser (37 procent) sammanfaller det genomsnittliga helhetsomdömet. Det innebär att alla bedömare gett samma omdöme eller att specialisterna till exempel gett 4 respektive 5, vilket också generalisterna

gjort. Sett utifrån genomsnittet för specialisters och generalisters bedömning av en uppsats skiljer de sig åt ett halvt till ett skalsteg för 15 av uppsatserna (50 procent) och ett och halvt skalsteg för 4 uppsatser. Där skillnader föreligger mellan specialisters och generalisters bedömningar av uppsatser från studenter inom lärarprogrammet är det mer vanligt att generalisten vill ge lika högt eller högre omdöme som den av specialisterna som avgett högst omdöme. I kapitlet *Likheter och olikheter i expertgranskningen – fyra typfall* redovisar och diskuterar vi likheter och skillnader mellan bedömningarna utifrån granskarnas kommentarer till dessa.

De expertgranskade uppsatserna

Merparten (116) av de 206 expertgranskade uppsatserna utgörs av arbeten från lärarprogrammet. Uppsatserna har valts ut på ett sådant sätt att den variation som finns, vad gäller studievägar inom lärarprogrammet, finns representerat i urvalet. De flesta uppsatserna (59 procent) har genomförts av studenter som läste 140 poäng. Drygt en tredjedel läste 160 poäng eller mer och cirka en tiondel 60 poäng.¹⁵ Uppsatserna inom sjuksköterskeprogrammet har genomförts inom ramen för 120/130 poäng. För studerande inom företagsekonomi och psykologi har, som ovan nämnts, uppsatser skrivna inom fristående kurs på C-nivå inkluderats.

Av de uppsatser som ingår i urvalet har cirka en tredjedel av uppsatserna en författare och drygt två tredjedelar mer än en författare, vanligtvis två. Detta svarar också väl mot fördelningen i uppsatserna från lärarprogrammet. Inom sjuksköterskeprogrammet är det något vanligare med två författare (80 procent). Detta gäller också för företagsekonomi (76 procent) som därtill utmärks av en relativt hög andel uppsatser med tre författare (17 procent). Inom psykologi dominerar ensamförfattaren (67 procent). Förutom i fråga om uppsatserna inom psykologi är det således mer vanligt med kollektivt författade uppsatser.¹⁶ Det är också mer vanligt inom lärarprogrammet som är 140 poäng. I likhet med totalmaterialet finns där en övervikt av uppsatser med två eller fler författare.

I enlighet med den könsfördelning som råder inom de undersökta utbildningarna domineras materialet av kvinnliga uppsatsförfattare. Drygt två tredjedelar av uppsatserna har en eller flera kvinnor som författare. Detta är mer vanligt inom yrkesutbildningarna och minst vanligt inom företagsekonomi där hälften av uppsatserna har författats av en eller flera män alternativt av män och kvinnor tillsammans.¹⁷ Det studerade materialet representerar i detta avseende väl totalmaterialet.

15. Fördelningen framgår mer i detalj av tabell B:2 i bilaga 1.

16. Fördelningen framgår av tabell B:3 i bilaga 1.

17. Fördelningen mellan författarna sett utifrån kön i förhållande till utbildning framgår av tabell B:4 i bilaga 1.

Uppsatsernas omfång beskrivs här utifrån hur många sidor uppsatserna består av (referenser och bilagor borträknade).¹⁸ De flesta uppsatser (80 procent) återfinns inom intervallet 11–40 sidor. Vanligast är att uppsatser består av 21–30 sidor (32 procent), men det är nästan lika vanligt med 31–40 sidor (28 procent). Man kan dock notera att 16 uppsatser (8 procent) består av 10 eller färre antal sidor. Uppsatserna inom lärarprogrammet är jämfört med övriga något längre. Även merparten av dessa har ett omfång om 21–30 sidor (47 procent) och knappt en tredjedel (28 procent) består av 31–40 sidor. En större andel av uppsatserna från de längre lärarutbildningsprogrammen är mindre omfattande än de som producerats inom utbildningarna som är 140 poäng. Uppsatser från universitet är jämfört med uppsatser från högskolor i större utsträckning antingen kortare eller mer omfattande.

Tabeller och figurer är relativt sällsynt förekommande i uppsatserna, även om tabeller är något vanligare i uppsatser producerade vid universitet. Knappt hälften av uppsatserna (44 procent) har varken tabeller eller figurer. Ungefär två tredjedelar av samtliga 206 uppsatser har inte några tabeller, och en lika stor andel saknar figurer. För uppsatser inom lärarprogrammet gäller detta än fler, 87 procent respektive 69 procent.¹⁹ Bilagor förekommer däremot jämförelsevis ofta. Både totalt och inom lärarprogrammet har ca 85 procent av uppsatserna en eller flera bilagor. Att använda noter är dock mindre vanligt. Ungefär en fjärdedel av samtliga uppsatser nyttjar fotnoter. Den siffran gäller även lärarprogrammet specifikt. En något större andel av uppsatserna från universitet jämfört med dem från högskolor innehåller fotnoter. Noteras bör också att i det stora flertalet uppsatser (96 procent) nyttjar studenterna primärkällor för sina undersökningar.²⁰

Studenternas val av undersökningsmetoder varierar med vilket program eller ämne de studerar. Inom lärarprogrammet (63 procent) och företags ekonomi (67 procent) är det främst intervjuer som nyttjats för insamling av data. För uppsatserna inom lärarprogrammet är detta särskilt vanligt inom utbildningarna som är 140 poäng. Inom sjuksköterskeprogrammet (90 procent) har de studerande nästan uteslutande analyserat dokument (vetenskapliga artiklar). I uppsatserna från psykologi-kursen dominerar

18. I de fall uppsatserna var skrivna med 1½ eller dubbelt radavstånd har detta räknats om till enkelt radavstånd.

19. Frekvensfördelningen för tabeller och figurer för samtliga respektive för uppsatserna inom lärarprogrammet framgår av tabell B:5 respektive i bilaga 1.

20. Informationen bygger på den information som expertgranskarna har avgett.

enkätstudier, som återfinns inom hälften av uppsatserna. Det är också jämförelsevis många inom psykologi som använt sig av observationer. Det gäller 5 av de 30 uppsatserna. Triangulerande metodansatser är sällsynt och finns endast i 6 procent av uppsatserna sett utifrån alla 206 uppsatserna. Inom de längre lärarprogrammen är triangulering något mer vanligt än inom programmet som omfattar 60 poäng. En preciserad bild av val av undersökningsmetoder framgår av tabell 4. I flera av uppsatserna inom lärarprogrammet används olika typer av offentliga dokument, oftast läroplaner. Då dessa mer tjänar som utgångspunkt än som material att analysera har de inte medtagits som dokument i kategoriseringen. Utöver vad tabellen visar kan nämnas att det finns en skillnad som är relaterad till om uppsatsen lagts fram vid ett universitet eller en högskola. Vid universitet är andelen som valt intervjuer för insamling av data något färre och andelen som använt sig av dokument något större.

Tabell 4. Undersökningsmetoder, angivna i antal och i procent, fördelade på utbildning och totalt. (N=206)

	Undersökningsmetod					
	Intervju	Enkät	Observation	Dokument	Flera metoder	Totalt
Lärarprogrammet	73 (63 %)	15 (13 %)	8 (7 %)	12 (10 %)	8 (7 %)	116 (100 %)
Sjuksköterskeprogrammet	0 (0 %)	2 (7 %)	1 (3 %)	27 (90 %)	0 (0 %)	30 (100 %)
Företagsekonom	20 (67 %)	4 (13 %)	0 (0 %)	3 (10 %)	3 (10 %)	30 (100 %)
Psykologi	8 (27 %)	15 (50 %)	5 (17 %)	1 (3 %)	1 (3 %)	30 (100 %)
Totalt	101 (49 %)	36 (17 %)	14 (7 %)	43 (21 %)	12 (6 %)	206 (100 %)

Uppsatsernas referenslistor har analyserats avseende antal referenser, antal referenser på annat språk än svenska, antal vetenskapliga artiklar/forskningsrapporter, offentligt material, utbildningstexter samt press. Antalet referenser varierar mellan 7 och 108 med ett medelvärde på 26 och med en standardavvikelse på 14. Uppsatserna inom lärarprogrammet har ett genomsnitt på 22, och medelvärdet för uppsatserna inom sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi och psykologi är 33, 36 respektive 21. Spridningsvärdet för de fyra utbildningarna är i nämnd ordning 9, 8, 21 och 17. Detta innebär att uppsatserna från lärarprogrammet tillsammans med uppsatserna i psykologi har jämförelsevis få referenser. Det betyder också att uppsatser inom lärar- och sjuksköterskeprogrammen har en mindre variation vad gäller antalet referenser jämfört med uppsatserna inom fö-

retagsekonomi och psykologi. Föga förvånande är också antalet referenser fler i uppsatser med flera författare.

Antalet referenser på annat språk än svenska är totalt sett relativt begränsat och har ett genomsnitt på 7 med standardavvikelsen 11. Skillnaderna är här stora mellan utbildningarna. Så är också fallet ifråga om förekomsten av vetenskapliga artiklar och forskningsrapporter med ett genomsnitt på 7 med spridningen 9.²¹ I tabell 5 visar medelvärden och spridningsvärden att såväl antalet referenser på annat språk än svenska som vetenskapliga artiklar och rapporter är sällsynt förekommande i uppsatser skrivna inom lärarprogrammet. 60 procent har ingen referens på annat språk än svenska, 21 procent har en referens, 15 procent har mellan två och fem, och övriga fyra procent har fler än fem referenser. Här finns en klar skillnad jämfört med uppsatserna inom sjuksköterskeprogrammet och psykologiämnet. Sett utifrån medelvärden kan noteras att det framför allt är dessa studenter som nyttjar denna typ av referenser. Med andra ord är det främst de som i samband med genomförande av sin uppsats läser litteratur på annat språk än svenska med sådan relevans för uppsatsarbetet att de inkluderar referensen i sin litteraturlista. Det är också dessa studenter som kommer i en direkt kontakt med vetenskapliga primärtexter. Även uppsatser inom företagsekonomi rymmer denna typ av referenser i större omfattning än uppsatser från lärarprogrammet. Noteras kan dock att inte heller i företagsekonomi är förekomsten av vetenskapliga artiklar särskilt omfattande. Användandet av litteratur på annat språk än svenska och vetenskapliga texter är något mer vanligt i uppsatserna från universitet jämfört med dem från högskolor, och det är vanligare i disciplinutbildningarna än i programutbildningarna. Därtill nyttjar män något fler referenser på främmande språk än kvinnor.

21. Kategoriseringen av å ena sidan vetenskapliga artiklar och rapporter och å andra sidan enklare forskningsöversikter och litteratur utformad för utbildning och undervisning är ganska grov och på intet sätt entydig. Det innebär i vissa fall att framför allt litteratur som hänförs till den senare kategorin kunde ha förts till den förstnämnda. Det är dock vår bedömning att detta inte förändrar den huvudsakliga bilden av resultaten.

Tabell 5. Förekomsten av referenser på annat språk än svenska respektive till vetenskapliga artiklar/forskningsrapporter fördelat på program och ämne. (N=206)

	Annat språk än svenska		Vetenskapliga artiklar/ forskningsrapporter	
	Medelvärde	Spridning	Medelvärde	Spridning
Läraryrket	1	3	3	3
Sjuksköterskeprogrammet	18	10	19	9
Företagsekonomi	9	13	6	11
Psykologi	15	14	11	10

Vad som inte framgår av tabellen men som bör uppmärksammas är att studenter i liten utsträckning använder tidigare producerade C- eller D-uppsatser som referens. Likaså är det relativt ovanligt med referenser till dagspress eller fackliga tidskrifter. En femtedel av uppsatserna inom läraryrket har en eller två sådana referenser, men ungefär två tredjedelar av uppsatserna har ingen referens till press av något slag. Det är däremot mer vanligt med olika typer av offentligt material. För läraryrket handlar det ofta om läro- och kursplaner samt information från olika centrala myndigheter. Drygt två tredjedelar av uppsatserna har 1–5 referenser till någon form av offentligt material.

De studerande inom främst läraryrket har visserligen få referenser till främmande språk, men de har referenser till översatta utländska verk. Det har vi kunnat iaktta utan systematisk registrering. Frånvaron av vetenskapliga artiklar och forskningsrapporter betyder inte med självklarhet att uppsatsförfattarna saknar insyn eller insikt i det vetenskapliga sakområde som uppsatsen behandlar. Tvärtom kan området ibland få en mer allsidig belysning. Däremot innebär det att studenterna i samband med uppsatsarbetet i mindre omfattning kommer i kontakt med vetenskapliga primärtexter och därmed också konkretiseringar på hur till exempel teori och empiri kan relateras till varandra och nyttjas på ett fruktbart sätt i analyser och tolkningar av resultat.

I undersökningen ingår som ovan nämnts endast uppsatser som tilldelats betyget Godkänd eller Väl godkänd. Uppsatser med betyget Underkänd är med andra ord exkluderade från granskningen. Av de 206 expertgranskade uppsatserna har 71 procent erhållit betyget Godkänd. Fördelningen är i det avseendet i överensstämmelse med totalmaterialet för höstterminen 2005. Inom läraryrket har cirka två tredjedelar av uppsatserna fått betyget Godkänd. För sjuksköterskeprogrammet gäller

det samtliga, således även den högskola där möjligheten till Väl godkänd fanns. Inom företagsekonomi och psykologi har drygt tre fjärdedelar respektive knappt två tredjedelar tilldelats betyget Godkänd. Tabell 6 ger en mer detaljerad bild.

Tabell 6. Betyg, i antal och procent, fördelat på utbildning och totalt. (N=206)

	Betyg		Totalt
	Godkänd	Väl godkänd	
Läroprogrammet	76 (66 %)	40 (34 %)	116 (100 %)
Sjuksköterskeprogrammet	30 (100 %)	0 (0 %)	30 (100 %)
Företagsekonomi	23 (77 %)	7 (23 %)	30 (100 %)
Psykologi	18 (60 %)	12 (40 %)	30 (100 %)
Totalt	147 (71 %)	59 (29 %)	206 (100 %)

Om vi fokuserar de uppsatser som den tregradiga skalan tillämpats på blir bilden i stora drag densamma. Skillnaden består främst i att antalet inkluderade fall från sjuksköterskeprogrammet minskar till fem och antalet uppsatser inom läroprogrammet minskar från 116 till 106 uppsatser och att 62 procent av dessa tilldelades betyget Godkänd. Uppsatsernas betyg har positivt samband, om än svagt, med uppsatsernas längd och antal referenser. Uppsatser över 30 sidor är liksom ett större antal referenser mer vanligt bland uppsatser som erhållit betyget Väl Godkänd.

Sammanfattningsvis kan konstateras att den variation som finns i totalmaterialet (1 595 uppsatser) vad gäller till exempel program och ämnen, lärarutbildningens längd (poäng), uppsatsförfattarna (enskilt/gemensamt och kön) och betyg också är väl representerad i urvalet (206 uppsatser). Ambitionen är inte att generalisera resultaten från expertgranskningen och sammanhanget för dessa, till de uppsatser som ingår i totalmaterialet. Därtill är urvalet alltför begränsat. Men urvalet kan tjäna som utgångspunkt för att lyfta fram implikationer på kritiska aspekter i relation till uppsatser inom läroprogrammet när dessa betraktas i ljuset av uppsatser från en annan yrkesutbildning som sjuksköterskeprogrammet och fristående kurser som företagsekonomi och psykologi.

Handledares och examinatorers kompetens

Samtliga examinatorer för de expertgranskade uppsatserna inom sjuksköterskeprogrammet och psykologi har genomgått forskarutbildning. Det gäller också för en övervägande majoritet inom lärarprogrammet (91 procent). Nästan hälften (46 procent) av uppsatserna inom företagsekonomi har examinerats av en disputerad examinator. Drygt hälften (58 procent) av handledarna till de granskade uppsatserna inom lärarprogrammet är disputerade. Motsvarande siffror för sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi och psykologi är 13 procent, 60 procent och 83 procent.

Tabell 7. Antal och andel uppsatser med odisputerade respektive disputerade handledare och examinatorer. (N=206)

		Examinator		Totalt
		Odisputerad	Disputerad	
Lärarprogrammet				
Handledare	Odisputerad	5 (4 %)	44 (38 %)	49 (42 %)
	Disputerad	5 (5 %)	62 (53 %)	67 (58 %)
	Totalt	10 (9 %)	106 (91 %)	116 (100 %)
Sjuksköterskeprogrammet				
Handledare	Odisputerad	–	26 (87 %)	26 (87 %)
	Disputerad	–	4 (13 %)	4 (13 %)
	Totalt	–	30 (100 %)	30 (100 %)
Företagsekonomi				
Handledare	Odisputerad	8 (27 %)	4 (13 %)	12 (40 %)
	Disputerad	8 (27 %)	10 (33 %)	18 (60 %)
	Totalt	16 (54 %)	14 (46 %)	30 (100 %)
Psykologi				
Handledare	Odisputerad	–	5 (17 %)	5 (17 %)
	Disputerad	–	25 (83 %)	25 (83 %)
	Totalt	–	30 (100 %)	30 (100 %)

Av tabell 7 kan utläsas att av de 116 granskade uppsatserna inom lärarprogrammet har såväl handledning som examination genomförts av disputerade lärare för mer än hälften (53 procent) av uppsatserna, och det är synnerligen ovanligt (4 procent) att varken handledare eller examinator har en forskarutbildning bakom sig. För övriga uppsatser gäller att endera handledare eller examinator var disputerad, vanligtvis den sistnämnda. Det är mindre vanligt att uppsatsstudenter inom lärarprogrammet 140 poäng har en disputerad handledare jämfört med dem som läser på de längre programmen, alternativt 60 poäng.

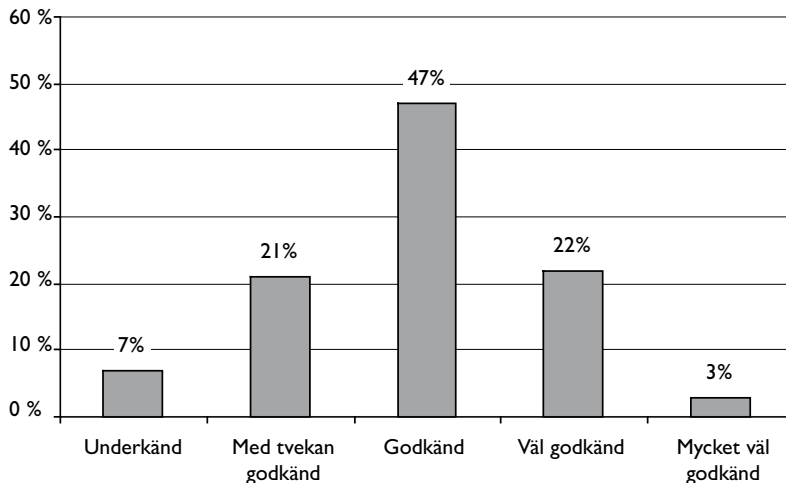
För de 30 granskade uppsatserna inom sjuksköterskeprogrammet är bilden delvis en annan. Här är examinatorerna för samtliga uppsatser disputerade, men samtidigt är det en betydligt mindre andel av uppsatserna (13 procent) som har både handletts och examinerats av disputerade lärare. Det är synnerligen vanligt (87 procent) med en odisputerad handledare. När det gäller uppsatserna inom företagsekonomi kan konstateras att handledning och examination för cirka en tredjedel av uppsatserna har skett under ledning av en disputerad lärare. Relativt många uppsatser (27 procent) har handletts och examinerats av odisputerade lärare. I psykologi har 83 procent av uppsatserna handletts och examinerats av disputerade och resten har haft odisputerade handledare och disputerade examinatorer. En något större andel av de manliga uppsatsförfattarna, ensamförfattarna samt studenterna som läser fristående kurs har haft en disputerad handledare.

Vi har också, även om informationen inte är fullständig, indikationer på kompetensen för handledare och examinatorer för totalmaterialet. Vissa iakttagelser i förhållande till den bild som gäller för de expertgranskade uppsatserna kan göras. Bilden av den stora andelen disputerade examinatorer kvarstår i stort sett, och det finns också en relativt stor andel odisputerade handledare som inte är disputerade. Vad som bör noteras är dock att det vid några av högskolorna finns en stor andel handledare som inte är disputerade.

Expertgruppens bedömningar av uppsatsernas vetenskapliga kvalitet

I detta kapitel tas utgångspunkten i de 364 bedömningar som experterna gjort av de 206 uppsatserna. Initialt redovisas frekvensfördelningarna för omdömen av uppsatserna som helhet, och därefter riktas uppmärksamheten mot de delasppekter som har granskats. Låt oss först studera hur granskarnas omdömen för uppsatserna som helhet fördelar sig på den femgradiga skalan där 1 = Underkänd, 2 = Med tvekan godkänd, 3 = Godkänd, 4 = Väl godkänd och 5 = Mycket väl godkänd

Figur 1. Fördelningen i procent av helhetsomdömen för uppsatserna på olika skalvärden. (N=364)

Fördelningen av de sakkunnigas omdömen av uppsatserna som helhet följer, som framgår av figur 1, en tydlig Gausskurva. Det är sällsynt att bedömarna avger omdömet 1 – Underkänd – eller omdömet 5 – Mycket väl godkänd och nästan hälften av skattningarna har värdet 3 – Godkänd. Medelvärdet för samtliga omdömen är 2,9 och standardavvikelsen är 0,9. För utbildningarna som ingår i granskningen är motsvarande siffror för lärarprogrammet 2,8/0,9; sjuksköterskeprogrammet 3,2/0,6; företagsekonomi 2,9/1,0; psykologi 3,0/1,0. Omdömen om uppsatser från lärarprogrammet har i genomsnitt tilldelats något lägre värden, och för

uppsatserna från sjuksköterskeprogrammet gäller omvänt att de har genomsnittligt något högre värden samtidigt som bedömningarna av dem är mer enhetliga.

Figur 1 visar fördelningen av samtliga bedömares skattningar och inte fördelningen för antalet uppsatser som tilldelats ett visst helhetsomdöme. För att erhålla dessa värden har vi beräknat det genomsnittliga medelvärdet för varje uppsats som bedömts av fler än en granskare. Av tabell 8 framgår denna fördelning sett utifrån respektive program och ämne.

Tabell 8. Fördelningen i absoluta tal av uppsatsernas helhetsomdömen sett utifrån program och ämnen. (N=206)

	Helhetsomdöme					Totalt
	1	2	3	4	5	
Läroprogrammet	3	32	56	23	2	116
Sjuksköterskeprogrammet	–	–	20	9	1	30
Företagsekonomi	1	5	15	9	–	30
Psykologi	1	9	11	7	2	30
Totalt	5	46	102	48	5	206

Frånsett uppsatserna inom sjuksköterskeprogrammet är fördelningen relativt lik den som gäller för samtliga bedömningar. Sjuksköterskeprogrammet utmärker sig genom att skalsteg 1 och 2 inte tilldelats någon uppsats. Generellt gäller att synnerligen få uppsatser – sett utifrån det genomsnittliga medelvärdet på omdömet för en uppsats – varken erhållit omdöme 1 eller omdöme 5. För läroprogrammet finns en svag tyngdpunktsförskjutning nedåt i skalan.

För yrkesutbildningarna föreligger inga signifikanta skillnader mellan de omdömen som uppsatser från högskolor erhållit jämfört med dem från universitet. För både företagsekonomi och psykologi har en större andel uppsatser från högskolor tilldelats lägre omdömen än uppsatser som producerats vid universiteten. Notera dock det ringa antalet uppsatser som detta är baserat på, totalt 10 från respektive ämne vid högskolor och 20 från universitet. Fördelningen för de två ämnena på högskola och universitet ser ut på följande sätt när vi utgår från det genomsnittliga medelvärdet en uppsats erhållit som helhetsomdöme.

Tabell 9. Fördelningen i absoluta tal av det genomsnittliga helhetsomdöme uppsatser har tilldelats inom ämnet företagsekonomi respektive psykologi fördelat på högskola och universitet. (N=60 uppsatser)

Helhetsomdöme	Företagsekonomi		Psykologi	
	Högskola	Universitet	Högskola	Universitet
1	1	–	1	–
2	2	3	5	4
3	6	9	3	8
4	1	8	1	6
5	–	–	–	2
Totalt	10	20	10	20

Uppsatsernas helhetsomdöme har ett positivt samband med antal referenser, referenser på annat språk än svenska, och tendensen är likartad för referenser till vetenskapliga texter. Några andra signifikanta samband relaterade till de granskade uppsatsernas karakteristika har inte kunnat urskiljas.

Samvariationen mellan de helhetsomdömen som granskarna tilldelat uppsatserna och deras bedömningar av delaspekterna framgår av tabell 10. Styrkan i sambandet mellan helhetsomdömen och delaspekter – forskningsanknytning, problemformulering, teoretisk medvetenhet, metod, relationen teori–empiri, språklig utformning och formalia samt uppsatsämnets svårighetsgrad – varierar från 0,52 för forskningsanknytning till 0,72 för metod förutom svårighetsgrad (0,43).

Sambandet mellan helhetsbedömningarna och delaspekterna är för uppsatserna inom lärarprogrammet något starkare. Korrelationerna varierar – om vi bortser från bedömningen av uppsatsernas svårighetsgrad – mellan 0,60 för språklig utformning och formalia och 0,77 för relationen teori–empiri. Sambandet mellan helhetsomdömet och forskningsanknytning respektive problemformulering är i båda fallen 0,62. För teorimedvetenhet och metod är sambandet med omdömet för uppsatsen i ett helhetsperspektiv något starkare 0,73 respektive 0,72. Uppsatsernas svårighetsgrad har endast ett svagt samband (0,38) med helhetsomdömet. För sjuksköterskeprogrammet, företagsekonomi och psykologi varierar sambandsvärdet för de olika aspekterna (svårighetsgrad exkluderat) mellan 0,04-0,56, 0,47-0,76 respektive 0,53-0,80. Metod har starkast samband med helhetsomdömet inom sjuksköterskeprogrammet och psykologi. För företagsekonomi är det relationen teori–empiri som korrelerar starkast med det helhetsomdöme en uppsats erhållit. Även om sambandet mellan de externa

granskarnas helhetsomdömen och deras bedömningar av delaspekterna i vissa fall kan framstå som måttliga är det dock starkare än sambandet mellan helhetsomdömet och betyget. Nu är inte detta så märkligt med tanke på att den interna lärosätesbaserade granskningen har tillgång inte bara till mer information utan också nyttjar data av ett helt annat slag (jfr vidare nedan).

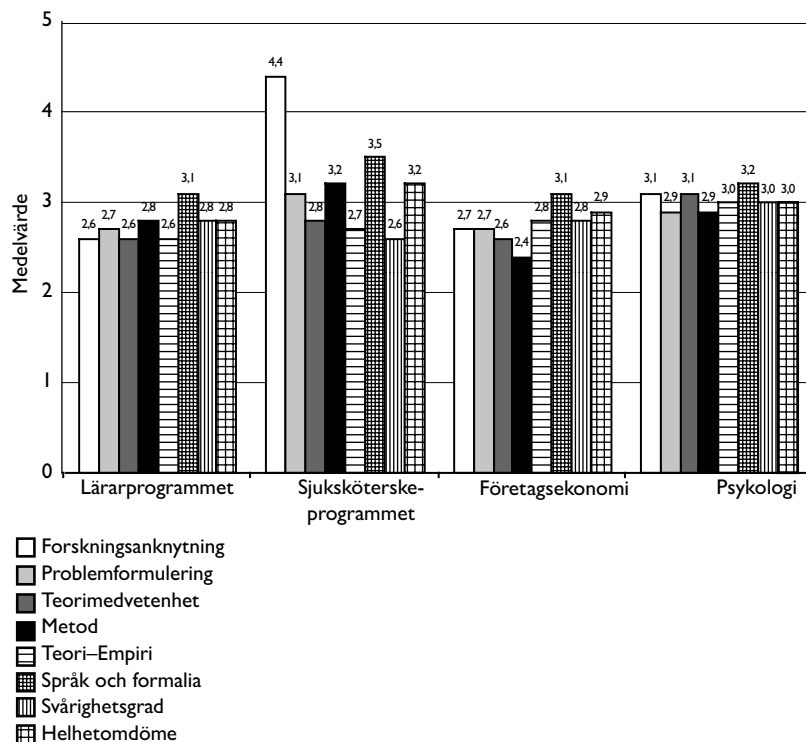
Tabell 10. Sambandet mellan bedömningar av uppsatsen som helhet och dess delaspekter.²²

	Total	Lärarprogrammet	Sjuksköterskeprogrammet	Företags ekonomi	Psykologi
Forskningsanknytning	0,52	0,62	0,04	0,47	0,54
Problemformulering	0,66	0,62	0,53	0,73	0,80
Teorimedvetenhet	0,69	0,73	0,47	0,75	0,73
Metod	0,72	0,72	0,56	0,75	0,80
Teori–Empiri	0,71	0,77	0,29	0,76	0,75
Språk och formalia	0,58	0,60	0,21	0,67	0,68
Svårighetsgrad	0,43	0,38	0,53	0,47	0,53

Bedömningarna av de olika delaspekterna visar, som framgår av figur 2, på en del skillnader mellan utbildningarna.

22. Korrelationerna är signifikanta utom för forskningsanknytning, teori–empiri samt språklig utformning och formalia för sjuksköterskeprogrammet.

Figur 2. Medelvärden för bedömning av delaspekter och uppsatsen som helhet utifrån program och ämne.

För uppsatser inom sjuksköterskeprogrammet har forskningsanknytningen erhållit de högsta värdena, vilket speglar resultaten av den tidigare redovisningen för bruk av vetenskapliga referenser. Standardavvikelsen för denna delaspekt vad gäller sjuksköterskeprogrammet är liten. Detta i sin tur kan förbindas med de förhållandevis detaljerade riktlinjer som finns för examensarbetet inom sjuksköterskeprogrammet. En mer allmän iakttagelse är att medelvärdet ligger relativt konstant oavsett utbildning eller delaspekt. Förvisso ligger bedömningarna av uppsatserna inom lärarprogrammet något lägre än de övriga, vilket också samvarierar med det något lägre helhetsomdömet. Men i stora drag är skillnaderna att betrakta som små. Här kan man dock uppmärksamma att språk och formalia ligger högst i tre av utbildningarna och näst högst i en.

Enhetligheten i bedömningarna av delaspekterna – mätt som standardavvikelse – är för respektive utbildning: lärarprogrammet (0,8–1,0), sjuksköterskeprogrammet (0,6–0,9), företagsekonomi (0,7–1,0) och psykologi (0,8–1,1). Generellt gäller att omdömena är mest enhetliga för språklig

utformning och formalia. Omdömen om teoretisk medvetenhet rymmer den genomsnittligt största variationen.

Bedömningarna av delaspekterna faller olika ut för uppsatser skrivna av studenter som går kortare respektive längre lärarutbildningar. Skillnaderna är inte genomgående signifikanta, men förutom omdömen om uppsatsämnets svårighetsgrad är tendensen att utbildningarna som är längre än 140 poäng i större omfattning tilldelats de högre värdena på skalan. Skillnaderna är signifikanta för metod och teoretisk medvetenhet. Av studenterna som läser på lärarprogram som är 140 poäng är det en större andel som har tilldelats framför allt omdömet 2, och bland dem som läser på de längre utbildningarna är andelen som erhållit främst omdömet 4 något större.

De externa expertomdömena kan också ställas i relation till de internbaserade bedömningarna, dvs. till de betyg som uppsatserna erhållit. Därmed inte sagt att dessa är utbytbara eller i alla avseenden jämförbara enheter. De bedömningar som granskarna har genomfört är för det första baserade på uppsatsen som färdig text. För det andra har bedömarna haft till uppgift att särskilt beakta den vetenskapliga kvalitén och då sett utifrån de delaspekter som uppmärksammas i granskningen. När det gäller betyg på kursen i examensarbete respektive C-uppsatskurser inkluderas också aspekter som har att göra med uppsatsen som process, liksom de lokala förutsättningar som gäller för kurserna och som villkorar både vad som bedöms och vilken vikt olika aspekter tillmäts. Att här finns en variation framgår av de kursplaner, studiehandledningar och betygskriterier som Högskoleverket samlat in. En första fråga sammanhänger med nivåplaceringen av examensarbetet inom lärarutbildningen. Vid några lärosäten slår kursplanen fast att kursen är på C-nivå och också att den är behörighetsgrundande för antagning till forskarutbildning. På andra lärosäten råder, som också konstaterades av bedömargruppen i Högskoleverkets granskning av lärarutbildningen, ”en viss oklarhet om på vilken nivå examensarbetena skall läggas”.²³ Andra frågor är relaterade till syftet med examensarbetet, vad som inkluderas i bedömningen, när bedömningen äger rum och vem eller vilka som deltar i bedömningen. Även här har olikheter kunnat urskiljas. Det finns med andra ord flera skäl till att de helhetsomdömen som granskarna avgett och de betyg en uppsats erhållit inte är rakt av jämförbara. Däremot kan en jämförelse mellan dem utgöra

23. *Utvärderingen av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Del 1. Reformuppföljning och kvalitetsbedömning* (2005). Högskoleverkets rapportserie 2005:17R. Stockholm: Högskolverket, s. 139.

en grund för diskussion om eventuella olikheter, vad dessa kan bero på och om de är motiverade eller ej.

Tabell 11. Granskarnas helhetsbedömningar av uppsatserna och uppsatsernas betyg. (N=206)

		Betyg		
		Godkänd	Väl godkänd	Total
Läroprogrammet	1	3 (4 %)	–	3 (3 %)
Helhetsomdöme	2	22 (29 %)	10 (25 %)	32 (27 %)
	3	36 (47 %)	20 (50 %)	56 (48 %)
	4	15 (20 %)	8 (20 %)	23 (20 %)
	5	–	2 (5 %)	2 (2 %)
	Total	76 (100 %)	40 (100 %)	116 (100 %)
Sjuksköterskeprogrammet	1	–	–	–
Helhetsomdöme	2	–	–	–
	3	20 (67 %)	–	20 (67 %)
	4	9 (30 %)	–	9 (30 %)
	5	1 (3 %)	–	1 (3 %)
	Total	30 (100 %)	–	30 (100 %)
Företagsekonomi	1	1 (4 %)	–	1 (3 %)
Helhetsomdöme	2	4 (17 %)	1 (14 %)	5 (17 %)
	3	12 (52 %)	3 (43 %)	15 (50 %)
	4	6 (26 %)	3 (43 %)	9 (30 %)
	5	–	–	–
	Total	23 (100 %)	7 (100 %)	30 (100 %)
Psykologi	1	1 (6 %)	–	1 (3 %)
Helhetsomdöme	2	6 (33 %)	3 (25 %)	9 (30 %)
	3	5 (28 %)	6 (50 %)	11 (37 %)
	4	5 (28 %)	2 (17 %)	7 (23 %)
	5	1 (6 %)	1 (8 %)	2 (7 %)
	Total	18 (100 %)	12 (100 %)	30 (100 %)

I redovisningen har vi också inkluderat de lärosäten och utbildningar som bara använder den tvågradiga betygskalan. Vid sidan av sjuksköterskeut-

bildningarna gäller det också en av lärarutbildningarna. Redovisningen utgår från det genomsnittliga helhetsomdömet för en uppsats och tar därmed hänsyn till samtliga bedömares omdömen. Skillnaderna mellan granskarnas helhetsbedömningar av uppsatser och uppsatsernas betyg är måttliga. Vad gäller lärarutbildningarna har granskarna tilldelat tre av de uppsatser som erhållit betyget Godkänd (4 procent) helhetsomdömet 1, dvs. Underkänd. Inte i något fall har granskarna avgett omdömet Mycket väl godkänd till en uppsats med betyget Godkänd. Däremot sprider uppsatser med betyget Godkänd ut sig över de tre mellersta skalstegen, dvs. omdömena Med tvekan godkänd (29 procent), Godkänd (47 procent) och Väl godkänd (20 procent). Skalan för helhetsomdöme, som är mer fingradig än betygsskalan, ger här ett större utrymme för variation i bedömningarna. Här kan man notera att kategori 2 för helhetsomdöme – Med tvekan godkänd – är en kategori för godkända uppsatser, om än med en viss tvekan.

Av uppsatserna inom lärarprogrammet som fått betyget Väl godkänd har hälften erhållit omdömet 3, dvs. Godkänd, och en fjärdedel har skattats som Väl godkänd eller Mycket väl godkänd. Noteras bör också de relativt många uppsatserna med betyget Väl godkänd som av granskarna betraktats som Med tvekan godkänd (25 procent). Sammantaget kan för uppsatserna inom lärarprogrammet konstateras att det finns skillnader och att dessa går i båda riktningarna men med en svag övervikt mot lägre helhetsomdömen än de som betygen anger.

För sjuksköterskeprogrammets trettio uppsatser som samtliga fått betyget Godkänd har granskarna endast använt sig av tre skalsteg. I kategorin Godkänd återfinns vi en majoritet av uppsatserna (67 procent). Relativt många (30 procent) har också erhållit omdöme 4, dvs. Väl godkänd, och en uppsats har tilldelats omdömet Mycket väl godkänd. Den tvågradiga betygsskalan förefaller från detta perspektiv inte utgöra gränsen för studenternas prestationer. Inom företagsekonomi och psykologi har granskarna i vardera ett fall ansett att en uppsats med betyget Godkänd är att betrakta som Underkänd sett utifrån helhetsomdöme. De har också i sex fall avgett omdömet Väl godkänd eller Mycket väl godkänd för uppsatser som tilldelats betyget Godkänd. Det finns också exempel på uppsatser med betyget Väl godkänd som enligt granskarnas helhetsomdöme får Godkänd och i några fall Med tvekan godkänd.

Som konstaterats ovan är sambandet mellan bedömningarna av delaspekterna och helhetsomdömena positivt. Detta gäller också för relationen mellan delaspekterna sinsemellan. Styrkan i sambandet varierar

mellan 0,37 och 0,63. Följande delaspekter är starkast respektive svagast knutna till varandra (uppsatsämnets svårighetsgrad undantagen). Frånsett för språklig utformning och formalia är det huvudsakliga intrycket det teoretiska fundamentets inslag.

Tabell 12. Bedömningarna av delaspekterna och deras inbördes samband.

Delaspekt	Starkast samband	Svagast samband
Problemformulering	teoretisk medvetenhet	forskningsanknytning
Forskningsanknytning	teoretisk medvetenhet	metod
Teoretisk medvetenhet	teori–empiri	språk och formalia
Metod	teori–empiri	språk och formalia
Teori–empiri	teoretisk medvetenhet	forskningsanknytning
Språk och formalia	metod	forskningsanknytning

Om vi studerar bedömningarna av delaspekterna utifrån typ av lärosäte (högskola eller universitet) kan vissa skillnader iakttas. Sett utifrån fördelningen på den femgradiga skalan är skillnaderna dock inte signifikanta. Totalt sett är skillnaderna mellan universitet och högskola relativt små. För högskolan varierar medelvärdet mellan 2,61 och 3,12 och för universitetet mellan 2,78 och 3,23. Det genomsnittliga medelvärdet är något högre för uppsatserna från universitet. När dessa värden fördelas på utbildning framgår att det framför allt är de disciplinära utbildningarna som står för skillnaderna mellan olika typer av lärosäten. Uppsatser som lagts fram vid universitetet i företagsekonomi och psykologi har något högre värden på bedömningarna av delaspekterna. För psykologi är skillnaderna signifikanta för alla delaspekter utom uppsatsämnets svårighetsgrad, och för företagsekonomi gäller skillnaderna metod, relationen teori–empiri och språklig utformning och formalia. För yrkesutbildningarna är skillnaderna mindre och inte heller signifikanta. Tendensen är också att bedömningarna går i omvänd riktning. Bedömningarna av uppsatser producerade vid universitet och i lärarprogrammet och sjuksköterskeprogrammet tilldöms något lägre omdömen än uppsatserna från högskolorna. I detta sammanhang kan också nämnas att om studentens handledare och bedömare av uppsatsen, examinatorn, varit disputerad eller ej, samspelar endast i liten omfattning med omdömet av delaspekterna. Uppsatser som handletts av disputerade lärare har i något större utsträckning tilldelats högre omdömen på relationen mellan teori–empiri. Det finns också en liknande tendens för examinator men då i relation till metod. Ytterligare ett liknande

förhållande rör huruvida uppsatsen har kvinnliga eller manliga författare. Männens uppsatser har i något större omfattning än kvinnornas erhållit högre värden på teoretisk medvetenhet och metod. Det förstnämnda gäller också för ensamförfattare. För att ytterligare belysa likheter och skillnader ska vi i rapportens nästa del diskutera ett antal typfall.

Likheter och olikheter i expertgranskningen – fyra typfall

I många fall har, som ovan framgått, granskarna avgett samma helhetsomdöme om en uppsats. I andra fall finns skillnader som oftast handlar om ett skalsteg, men ibland skiljer sig bedömningen åt två och i ett fall tre skalsteg. I det följande ska vi kortfattat och med utgångspunkt i granskarnas bedömningar av olika aspekter av en uppsats och deras skriftliga kommentarer lyfta fram några typfall. Vi inleder med uppsatser som av båda granskarna erhållit omdömet Godkänd. Därefter tittar vi närmare på två grupper av uppsatser där granskarna är överens om antingen omdömet Underkänd eller betyget Väl godkänd alternativt Mycket väl godkänd. Avslutningsvis fokuserar vi uppsatser där granskarna skiljer sig åt minst två skalsteg. Vid redovisningen beaktas också iakttagelser och reflektioner av den till granskningen knutna experten med hemvist inom humaniora. Varje typfall inleds med en kortfattad redovisning av ett konkret fall, en uppsats företrädesvis från läroprogrammet. Därefter nyttjas kommentarer från samtliga granskare som knyter an till det typfall som behandlas – den godkända, den underkända, den utmärkta och den mångtydiga uppsatsen.

Den godkända uppsatsen

En av de godkända uppsatserna är skriven av en man inom läroprogrammet (180 poäng) vid en högskola, och ämnet handlar om hur elever kan motiveras för skolarbetet. Uppsatsen har av båda granskarna med sakkompetens inom området och av en generalist erhållit omdöme 3, dvs. Godkänd. Uppsatsen har också tilldelats betyget Godkänd. Den består av 28 sidor, har inga tabeller men rymmer fem figurer. För insamling av data har intervjuer nyttjats, dvs. primärkällor. Såväl handledare som examinator är disputerade. Antalet referenser, 25 stycken, svarar mot genomsnittet för de granskade uppsatserna. Det gör också det begränsade inslaget av referenser på annat språk än svenska (1) respektive av vetenskapliga artiklar eller forskningsrapporter (2) liksom dominansen av undervisningslitteratur och av böcker som sammanfattar forskning (25) snarare än avrapporterar genomförda studier.

De två specialister som granskat uppsatsen har även när det gäller delaspekterna tilldelat den teor. Dock menar en av dem att uppsatsen är något svagare respektive starkare i fråga om problemformuleringen (2) och metod (4). Generalisten har tilldelat uppsatsen en trea för hälften av delaspekterna. Forskningsanknytning och problemformulering anses vara förknippade med vissa svagheter (2) medan den teoretiska medvetenheten och den språkliga utformningen och formalia tilldelats en fyra i omdöme. Några kortfattade kommentarer finns till denna uppsats. Den ena granskaren framhåller att detta är en klart godkänd C-uppsats, även om möjligen alltför generella slutsatser dras av en begränsad empiri. Den andra granskaren betonar att det är en välskriven uppsats med kursböcker som bas.

Experten från humaniora lyfter fram att arbetet från ett ”utomdisciplinärt perspektiv framstår som habilt” och ”dess företräden består främst i en tydlig struktur och i en fullt ut fungerande disposition”. Därtill kommer att ”språket är funktionellt och befriat från större åthävor” och att ”formalia behandlas korrekt”. Men det är inte bara till formen som arbetet är bra. ”Även innehållsligt bidrar arbetet på ett helt igenom acceptabelt sätt med kunskap kring det problemområde som behandlas.” Samtidigt finns det en del brister:

Den kanske främsta av dessa gäller förhållandet mellan teori och empiri, vilket ju ofta är problematiskt i uppsatser på grundnivå. Arbetet hänvisar förvisso till vad som förefaller vara relevant teoretisk litteratur på området, och författaren undviker på ett förtjänstfullt sätt att referera allmänt intressant forskning utan närmare relevans för undersökningen. Men samtidigt kommer de teoretiska resonemangen inte riktigt till kreativ användning när resultatet av intervjuerna diskuteras. Författaren begränsar sig huvudsakligen till några mer eller mindre lösa kommentarer kring det faktum att utsagor i litteraturen tycks stämma överens med informanternas utsagor. Teorin används kort sagt inte i tillräcklig utsträckning till att dyrka upp den empiri som är uppsatsens huvudmoment och styrka. Detta förhållande sammanhänger också med det faktum att arbetet landar i några ganska platta *common sense*-artade konstateranden [...].

Utan att konkret gå in på någon specifik uppsats kan några iakttagelser av andra uppsatser som bedömts som medelgoda beaktas. Det framhålls att ämnesval ”tar avstamp i den aktuella debatten” och/eller är ”knutet till författarnas kommande yrkesverksamhet” och att ”de resultat de når har uppenbar betydelse både för dem själva och för den vidare debatten om [...] skolan”. I några fall betonas att ”syfte och problemformuleringen är väl

avgränsade” och för samtliga gäller att språk, formalia och disposition är i stort sett tillfredsställande, även om det varnas för att dispositionen kanske är ”alltför rigid”. I flera fall handlar det också om en övervikt för ”det deskriptiva”. Motiv för att uppsatser inom denna kategori inte tilldelats ett högre omdöme kan hänföras till delvis olika aspekter. Ett problem som inte sällan tas upp är att många uppsatser är ”framtungade”. Forskningsanknytningen kan framstå som acceptabel, men tunn, och ”i många uppsatser saknas internationella utblickar”. I det här sammanhanget kan man också lyfta fram en reaktion på studenters (lärarprogrammet) förhållningssätt till offentliga dokument. En granskare framhåller att läroplanerna alltför ofta ”behandlas axiomatiskt”. Det poängteras också att vissa uppsatser ”inte riktigt når upp till den kritiskt reflekterande nivå som hade varit önskvärd”. Ett exempel handlar om att det skulle ha

varit önskvärdt med några reflexioner kring det faktum att litteraturen är så pass varierad som den är – forskningsprodukter, utredningar, debattartiklar osv. En något mer kritisk litteraturgenomgång, innehållande en diskussion kring karaktären av de olika texter som kommer till användning, hade lyft arbetet ytterligare.

Ett annat exempel är knutet till behov av ”lite mer av kreativt undersökande perspektiv” och ”granskande och självständigt förhållningssätt i ett arbete av denna typ”. Ett problem som återkommer i flera uppsatser ”är att de diskuterande avslutningarna ofta innehåller lite för mycket av ick-eargumenterat tyckande” och ”att ställningstaganden tydligt måste knytas till diskussioner och resultat i undersökningen eller till diskussioner i den inhämtade litteraturen”.

Men det finns bland de typiskt godkända uppsatserna också exempel på ”ett prövande och reflekterande förhållningssätt, vilket yttrar sig i ett självständigt och argumenterat ställningstagande”. Även fruktbara problemformuleringar som ”ger undersökningen en produktiv analytisk motor” kan återfinnas här liksom ”tillfredsställande metodologisk medvetenhet” med rimliga anspråk och trots ”förberedelse inför praktik [...] tydligt siktat på att prestera ett vetenskapligt arbete”. Sammanfattningsvis kan noteras att den typiskt godkända uppsatsen utmärks av att den vad gäller form (språk, formalia, disposition) är utan några större problem och att den innehållsligt – för programutbildningarna – behandlar för yrket relevanta och aktuella frågeställningar. Till detta kommer också en viss metodologisk grundkunskap. Problemen förefaller primärt förbundna med frågor

om forskningsanknytning, teoretisk medvetenhet, relationen teori–empiri samt självständigt och kritiskt förhållningssätt.

Den underkända uppsatsen

Denna kategori kan exemplifieras med en 25 sidor lång uppsats, framlagd inom läraryrket 140 poäng vid en högskola av två kvinnliga författare, som behandlar ämnet matematik. Varken tabeller, figurer eller fotnoter förekommer, och den innehåller totalt 18 referenser. Notabelt är att fem av dessa avser vetenskapliga texter, vilket är relativt ovanligt i uppsatser inom läraryrket. Uppsatsen har handletts och examinerats av disputerade lärare och erhållit betyget Godkänd. Av de två specialisterna får uppsatsen dock helhetsomdömet 1, dvs. Underkänd. De är också överens om att uppsatsämnets svårighetsgrad är relativt låg (2) och de har i samtliga fall utom ett skattat delasppekterna med en etta eller tvåa. Enighet råder också om att uppsatsen är undermålig ifråga om teoretisk medvetenhet (1), liksom att den språkliga utformningen och formalia lider av vissa brister (2). För problemformulering, metod, relationen teori–empiri har de omväxlande tilldelat uppsatsen en etta eller en tvåa. Den avgörande skillnaden mellan bedömarna ligger i att den ena finner forskningsanknytningen acceptabel medan den andra har gett omdömet 1.

Från den ena bedömaren finns relativt utförliga kommentarer medan den andra har nöjt sig med att konstatera att uppsatsen är ”outhärdligt normativ”, något som den förstnämnda bedömaren instämmer i genom att notera att ”det gäller att visa att [en specifik form av] matematik är bra”. Problem förbundna med syfte, frågeställningar, metod inklusive urval (uppsatsskribenterna väljer endast positivt inställda informanter) och validitet betonas. Resultatdelen anses förvisso relativt ”väl strukturerad”, men den sägs bygga på en ”svag mätning” som ger ”diffusa resultat”. I den avslutande diskussionen dras, konstaterar bedömaren, en slutsats som ”saknar stöd i de data författarna själva samlat in”. Granskaren avslutar med att konstatera att ”uppsatsen visar egentligen ingenting, betyg underkänd”.

Andra uppsatser som bedömts som svaga har fått övergripande kommentarer som handlar om tillkortakommanden knutna i högre utsträckning till samtliga delasppekter. Mer sällan gäller det för programstudenters ämnesval som ofta uppfattas som ”väl valt” genom att det till exempel är ”omstritt, aktuellt och med en omedelbar anknytning till författarnas kom-

mande yrkespraktik”. Även om det i denna kategori finns uppsatser som är formmässigt acceptabla förekommer ofta tillkortakommanden förbundna med språk, formalia och disposition. Som exempel på språkliga brister kan nämnas ”staplande och osmidigt språk”, ”torftigt språk” liksom ”ofullständiga satser, syftningsfel och borttappade ord”. Även ”formalia lämnar en hel del i övrigt att önska”, till exempel möter felaktigheter kopplade till hanteringen av referenser som ”omkastningar i referensförteckningen”. Här återfinns vi också uppsatser med en ”rörig disposition”.

Uppsatsernas svaghet är också relaterad till ”väldigt allmänt formulerade frågeställningar” och en för ”vid och vag problemformulering”. En granskare menar att ofta saknas en ”diskussion som visar varför problemet avgränsas till de frågor som undersöks”. För en uppsats inom lärarprogrammet framhålls som en brist att ”pedagogiska, utbildningsvetenskapliga, didaktiska perspektiv saknas helt”.

Flera av granskarna har som redan framgått betonat att ”forskningsanknytningen framstår som tämligen svag”. Det betyder med nödvändighet inte att till exempel litteraturgenomgången skulle vara kort. Den kan vara ”lång och alltför kollageliknande” och skulle ha kunnat bli ”väsentligt bättre” om den ”hade renodlats så att information med omedelbar relevans för undersökningen hade lyfts fram, samtidigt som annat hade strukits”. Avsaknaden av internationell litteratur i uppsatserna från lärarprogrammet och även från företagsekonomi uppmärksammas också av flera granskare. Experten från humaniora konstaterar att ett problem

i ett antal av uppsatserna är att de uteslutande eller i mycket hög grad håller sig till svensk forskning och till svensk litteratur i de ämnen som de behandlar. Givetvis är detta i många fall förståeligt och ibland kanske också väl-motiverat, i och med att det problem man valt att ägna sig åt har omedelbar anknytning till svenska förhållanden. Men samtidigt är det uppenbart att det alltsomoftast föreligger en tämligen omfattande internationell litteratur, en litteratur som skulle kunna berika de företagna undersökningarna. En åtminstone rudimentär orientering i och redogörelse för engelskspråkig eller skandinavisk litteratur hade – det är åtminstone den reflexion som jag gör – bidragit till att lyfta flera av uppsatserna kvalitetsmässigt.

Andra problem, förbundna med frågan om litteratur, är bland annat att kunskapen om de teorier som nyttjas i uppsatserna främst är baserad på ”sekundärlitteratur, sällan originaltext”. Detta problem betonas inte minst av experten från det humanistiska fältet. Exempel finns också på att uppsatsförfattare inte har ”internaliserat resonemangen i litteraturen” utan

tycks återge den ”utan att riktigt ha förstått”. Det finns exempel på svaga uppsatser där författaren använder litteraturen som en jämförelsepunkt, men i alltför stor utsträckning utan att utnyttja etablerade teorier och tidigare resultat som analytiska redskap”. Flera av uppsatserna har också en tendens till att vara ”lite väl hemmablinda”. Alltför ofta finns ”ett slags begränsande brist på insikter i konkurrerande synsätt och alternativa teoritraditioner” och ”lite mer av utblickar och överväganden kring de förutsättningar som det egna förhållningssättet vilar på” skulle ha lyft flera av uppsatserna.

Även bristen på reflektion kring metod och det frekventa men oreflekterade användandet av så kallad kvalitativ metod (intervjuer) och urval lyfts fram. Det sistnämnda framgår av följande citat från en av granskarna:

Jag har fått intrycket att när intervjupersoner väljs, man kan göra lite hur som helst, bekvämlighetsurval, val av lärare där man gjort sin VFU m.m. som om urvalets reella grund var en sekundär fråga. Jag har till och med stött på formuleringar som explicit måste läsas som att i utbildningsvetenskapliga undersökningar (ospecificerade) är det kvalitativ metod som är den lämpliga metoden. Jag är inte alls motståndare till kvalitativ metod (vad som nu egentligen döljs bakom uttrycket). Jag är snarare av den uppfattning att om det är något man vill veta mer om, så får man försöka välja det vetenskapliga arbetssätt som kan hjälpa en få svar på sina frågor. Däremot är min erfarenhet att ”kvalitativ metod” är en ganska svårarbetad metodarsenal, som för att komma till sin rätt kräver tämligen både djupa och breda kunskaper hos användaren.²⁴

Även andra granskare efterlyser en ”högre grad av metodologisk medvetenhet, samt en förmåga att tänka lite mer kreativt kring vad det innebär att företa en undersökning”. Det saknas emellanåt

en tydlig relation mellan den annonserade metoden och den empiriska undersökningen (intervjuerna). Det metodologiska ramverket framstår i stor utsträckning som ett utanpåverk, utan mer påtaglig betydelse för själva redogörelsen för empirin. Här ser vi ett exempel på en av de enligt min erfarenhet vanligaste svagheterna i uppsatser på grundnivå, en svaghet som heller inte är helt ovanlig i doktorsavhandlingar.

24. Det här citatet är inte direkt relaterat till uppsatser som fått ett lågt omdöme. Det är en generell kommentar från en av specialisterna för granskning av lärarprogrammet.

Det framhålls också som problematiskt att ”de rent deskriptiva passagera dominerar alltför mycket”, att ”diskussionen saknar skärpa” och att det är problem med den ”analytiska nivån i diskussioner”.

När det gäller slutsatser i dessa relativt svaga uppsatser framkommer tre typer av brister. Den ena handlar om att författarna faktiskt inte kommer fram till något eller att slutsatserna ter sig ”något platta och innehållslösa” och att det skulle ha behövts ”mer av reflekterande diskussion kring resultatet”. Den andra bristen avser att slutsatserna ”snarare tycks bero på det urval man gjort än på faktiska förhållanden”. För det tredje finns exempel på slutsatser som ”formuleras i svävande termer och på ett sätt som saknar fastare stöd i själva undersökningen”. Likaså betonas att ”inslagen av vad man själv anser och tycker är lite väl omfattande”. Något som sammanhänger med denna normativitet rör ”avsaknaden av försök till vetenskaplig reflektion”. Experten från humaniora reser frågan vilken uppgift författaren till en uppsats inom lärarprogrammet har ställt sig:

Naturligtvis är det så att relationen till den kommande yrkesmässiga verksamheten är central i ett arbete av denna art. Men samtidigt tycks det momentet här ha kommit att överskugga det faktum att uppsatsen också skall syfta mot en vetenskaplig form i vilken ambitionen att nå substantiella resultat måste vara mer central än författarens självutveckling.

Denna expert menar att det finns vissa mönster som ”tycks gå igen oavsett ämne, program eller studieort” och ett ”återkommande problem i framför allt de svagare och medelgoda uppsatserna” gäller

att författarna inte sällan tycks uppfatta forskningsuppgiften mer som en övning i procedur än som en kreativ process som måste involvera självständig eftertanke och ett prövande och nyfiket förhållningssätt. Naturligtvis är förtrogenhet med proceduren – med teorierna, metoden, hantverket, retoriken – avgörande när en student skall författa ett arbete som siktar mot att placera sig i någon av vetenskapens olika genrer. Men samtidigt tycks det nödvändiga ramverket inte sällan fungera som något av ett självändamål. Många studenter begränsar sig till att referera och applicera de metodologiska grundböckerna på ett lite formalistiskt och fyrkantigt sätt, och de tycks sedan föreställa sig att arbetet därigenom i det väsentliga är klart.

”Att försöka få studenter att nå utöver ett sådant förhållningssätt” utgör enligt denna granskare ”en väsentlig nyckel till höjd kvalitet”. Till uppsatsernas akilleshäla hör därmed relationen mellan teori och empiri. Bedömare konstaterar att en ”slutsats av detta är att mer möda i undervisning

och handledning borde läggas på att analysera hur man visar vad empirin betyder i förhållande till valda teoretiska utgångspunkter eller referenser, snarare än att fylla sidorna med avskrifter av lärobokstexter.”

En annan sak som jag avslutningsvis vill nämna gäller de uppsatser som jag bedömt som svaga. Visserligen saknar jag ämnesmässig kompetens i samtliga fall, men jag vill ändå drista mig till påståendet att flera av dem nog ligger i närheten av eller kanske rent av under gränsen för vad som bör betraktas som godkänt. Särskilt gäller det då de fall där ett genomgående svagt hantverk kombineras med ett innehåll som brister i väsentligheter.

I detta sammanhang påpekas också att man som examinator i den högre utbildningen ofta måste ”förhålla sig till andra krav än de kvalitetsmässiga, nämligen till alltför rigida krav på genomströmning”; ett problem som ”bör tas på allvar”. Till detta kan fogas den problematik som sammanhänger med att examensarbetet vanligtvis är det sista man gör på utbildningen och svårigheten att i det läget underkänna ett arbete. Vi har i kursvärderingar och utvecklingsdokument kunnat iaktta en diskussion om detta liksom förslag på tidigareläggande av kursen examensarbete.

Den utmärkta uppsatsen

Som exempel på en utmärkt uppsats har vi valt en uppsats i psykologi författad av en manlig författare som är student vid ett universitet. Uppsatsen, som har handletts och examinerats av disputerade lärare, har tilldelats betyget Väl godkänd. Den är 25 sidor lång, nyttjar primärkällor och består av en dokumentanalys. Såväl tabeller (6) som figurer (4) används för redovisning av resultat. Ett mycket stort antal referenser (106) nyttjas; många är på annat språk än svenska (79) och flera är vetenskapliga artiklar eller forskningsrapporter (59). Både mängden och typen av referenser skiljer sig markant från majoriteten av övriga uppsatser, i synnerhet från dem inom lärarprogrammet. Uppsatsen har bedömts inte bara av två specialister och två generalister utan också av experten från humaniora. Samtliga granskare anser att uppsatsen är utmärkt och har avgett helhetsomdömet Väl godkänd eller Mycket väl godkänd. Expertens från humaniora talar om den bland annat som ”imponerande” och menar att texten emellanåt kan uppfattas ”som en fullödig forskningsprodukt och inte som en uppsats på grundnivå”. Enigheten är med andra ord stor om uppsatsens goda kvalitet. Frågan är då vad det är som gör den till en utmärkt uppsats och vilka eventuella tillkortakommanden en utmärkt uppsats kan ha.

Om vi börjar med att beakta uppsatsen utifrån de i granskningen ingående delaspekterna kan för det första noteras att generalisterna, nästan genomgående skattat delaspekterna högre än specialisterna. Samtliga delaspekter har av generalisterna erhållit omdöme 4 eller 5. Högsta värde har de avgivit för relationen mellan teori och empiri samt för den språkliga utformningen och för formalia. En av dem ger följande kommentar: ”Forskartalang, kritisk och balanserad uppsats. Helt outstanding! Enormt arbete”. Specialisterna är något mindre eniga i sina omdömen. I synnerhet gäller detta för delaspekten forskningsanknytning som av den ena granskaren fått omdömet 2 och av den andra 5. Kanske kan detta förstås mot bakgrund av att den förstnämnda menar att en svaghet med uppsatsen är att ”ingen övergripande teori finns”. Samma specialist, men nu mer i överensstämmelse med den andra, menar också att det finns vissa svagheter kopplat till problemformulering. Samtliga granskare är dock överens om att uppsatsen är metodiskt och formmässigt stark. Styrkan i arbetet ligger också enligt granskaren från humaniora i ”själva ämnesvalet” och att detta tillsammans med författarens ”gedigna kunskap om [denna typ av] forskning skapar författaren ett utrymme för självreflexion inom sin disciplin”. Denna granskare menar också att författaren visar på ”en imponerande nyanseringsförmåga, på mognad och gott omdöme” och att språket är ”rikt och välformulerat, och formalia framstår som korrekt”. Sedan nämns också vissa svagheter som ”en något bristande organisation och ett lite haltande hantverk på ett antal ställen”, ”en tämligen bred uppsättning frågeställningar” samt ”en mycket fast tilltro till framför allt naturvetenskapen, en tilltro som ibland kan fungera avskärmande och medföra en bristande uppmärksamhet inför intressanta följdfrågor”. Huvudintrycket är dock, som en annan granskare påpekar, ”ett mycket gediget arbete”.

Om vi tar till vara synpunkter från andra utmärkta uppsatser kan noteras att förmågan att formulera ett syfte som ”bär på möjligheten av en teoretisk analys” kan vara av stor betydelse, liksom en grundlig kunskapsbakgrund och genomgång av metod för insamling och analys av data. I samband med uppsatser som kan betraktas som utmärkta använder granskarna termer som ”konsekvent genomförd”, ”moget”, ”nyanserat”, ”medveten hållning”, ”kritisk och självkritisk”, ”självständigt och säkert förhållningssätt”. En granskare lyfter till exempel fram som positivt att författaren ”håller sig inom ramen för frågeställningens räckvidd och diskuterar nyanserat och trovärdigt”. Återkommande är också kommentarer som ”arbetet är föredömligt väl avgränsat, det har en klar problemformulering och det knyter an till relevant forskning på ett tydligt sätt”. Likaså

framhåller man att en text är ”skriven med behärskning och precision” och att ”formalia förefaller klanderfri”. I samband med detta lyfts också ett varningens finger för ”den särskilda typ av vetenskapligt språkbruk” som ”bidrar till att upprätta ett långt avstånd mellan författarna och de studieobjekt som de valt”. En sådan formalisering kan ”kanske också innebära hinder för ett mer kreativt förhållningssätt”.

Frågor om metod aktualiserar i högre grad både styrkor och svagheter, vilket citatet visar:

När det gäller metoden finns i arbetet uppenbart en grundläggande insikt i olika vetenskapliga tillvägagångssätt och i vilka resultat som kan erhållas i dessa. Värt att påpeka är dock att mer övergripande reflexioner kring exempelvis skillnaden mellan så kallade kvantitativa och kvalitativa metoder inte blir föremål för några kommentarer. Här hade man kunnat önska sig åtminstone en viss uppvisad medvetenhet om allmänna vetenskapsteoretiska resonemang, vilka hade kunnat lyfta arbetet ytterligare någon nivå.

Slutsatserna i uppsatserna förefaller oftast ”vara välgrundade”. Det förekommer dock bland dessa uppsatser undersökningar som ger ett ganska klen utfall. Skillnaden i förhållande till mer svaga uppsatser är att författarna till utmärkta uppsatser är ”själva medvetna om detta förhållande” och som experten från humaniora i ett fall påpekar ”är hälsosamt självkritiska på ett sätt som [...] inte är vanligt”.

Avslutningsvis ska här två kommentarer lyftas fram, den första från en av specialisterna inom lärarutbildningsområdet och den andra från experten från humaniora. Den förstnämnda menar att ”även om det finns ett par riktigt bra uppsatser” från läraryrket är granskaren inte övertygad om att ”ens dessa skulle platsa i en konkurrens”. Dessa uppsatser har genomgående bedömts ”mera generöst” än om de hade varit ”C-uppsatser i pedagogik eller uppsatser från programmet för personal- och arbetslivsfrågor”. Två skäl anförs. Det ena handlar om relevansen för det kommande yrket (ett nyttyosyfte) och det andra hänger ihop med bruket av kvalitativ metod som betraktas som en utbildningseffekt som inte bör drabba studenterna. Inga andra granskare har angett att de tagit sådana särskilda hänsyn vid bedömningarna av uppsatserna oavsett program eller ämne. Den andra kommentaren rör frågan om vilken typ av högskola som uppsatsen är producerad vid. Granskaren från humaniora konstaterar att av de 20 uppsatser som bedömts finns bara en uppsats från högskola som betraktas som stark. Däremot anses en tredjedel av uppsatserna från universiteten vara bra eller riktigt bra.

Den mångtydiga uppsatsen

Under denna rubrik ska vi slutligen uppmärksamma uppsatser där skillnaderna mellan granskarnas bedömningar skiljer sig åt minst två skalsteg. Exemplet som valts har en tvågradig skillnad för helhetsomdömet mellan en av specialisterna och den generalist som också granskat uppsatsen. Uppsatsen är 28 sidor lång och behandlar en form av kunskapsbedömningar. Den är författad av en kvinna som studerar på lärarprogrammet, 140 poäng vid en högskola. I uppsatsen används intervjuer för insamling av data och varken tabeller, figurer eller noter förekommer. Antalet referenser är relativt begränsat (17) och samtliga är på svenska. Endast en referens till en vetenskaplig text förekommer. En stor del av referenserna (7) är till enklare översikter eller böcker av utbildningskaraktär. Här finns också referenser till offentliga publikationer (4) samt media (5). Uppsatsen har handletts och examinerats av disputerade lärare och tilldelats betyget Godkänd. En av specialisterna framhåller att uppsatsen har hög yrkesrelevans men att den brister i vetenskaplig kvalitet och inte motsvarar en uppsats på C-nivå. Likväl har uppsatsen tilldelats en tvåa, dvs. Med tvekan godkänd. Den andra specialisten finner uppsatsen ”välskriven”, men tycker att det är problematiskt med de många ”hänvisningarna till Skolverket” och menar att den är ”normativ” och att den därför inte kan få omdömet Väl godkänd. Generalisten menar dock att uppsatsen har flera svagheter som att det saknas forskningsanknytning och att ”forskningsfrågorna är svåra att besvara med metoden”. Även bristen på ”teorianknytning i diskussion annat än till officiella dokument och populärvetenskap” betonas.

Om vi fokuserar delaspekterna kan konstateras att det är i bedömningen av teoretisk medvetenhet och relationen mellan teori–empiri som de två och i ett fall treskaliga skillnaderna finns. Specialisterna som anser att uppsatsen inte motsvarar C-nivå har liksom generalisten i båda fallen gett omdömet 1, medan den andra specialisten tilldelat dessa aspekter omdömet 3 respektive 4. Noteras bör också att samtliga dessa granskare anser att språklig utformning och formalia är acceptabel, men att forskningsanknytningen är svag. Generalisten anser att det finns metodmässiga problem, medan specialisterna tycker att uppsatsen är godtagbar eller mer än så ifråga om metod och samma skillnad gäller problemformulering.

Även experten från humaniora har granskat och reflekterat över denna uppsats, som anses vara ”över gränsen för vad som kan räknas som accep-

tabelt i kvalitetshänseende”. Som styrkor nämns valet av ett ”välmotiverat ämne” och ett i huvudsak ”tillfredsställande” språk och även ”formalia förefaller vara nöjaktig”. Flera problem pekas dock ut. Hit hör att uppsatsen som många andra är ”framtung”. ”Hela första halvan av uppsatsen [...] består av en redogörelse för det som kallas ’bakgrund’” och det betonas ”att bakgrundsteckningen trots sin omfattning inte innehåller särskilt mycket av tidigare forskning”. Detta bidrar kanske också till bedömningen att uppsatsen mer har formen av en rapport än av en forskningsrapport. Granskaren efterlyser mer av ett ”kreativt undersökande perspektiv” liksom ”lite mer av ett granskande och självständigt förhållningssätt i ett arbete av denna typ”. Ur kvalitetssynpunkt hade det till exempel ”varit bra om ytterligare vikt hade lagts vid att syna även de eventuella invändningarna mot och problemen med de regeringsbeslutade (dokumenten)”.

Av andra så kallade mångtydiga uppsatser kan utläsas att den två- och i något fall treskaliga åtskillnaden i helhetsomdöme främst tycks vara knuten till bedömningen av teorimedvetenhet, samt till relationen mellan teori och empiri. I några fall innefattas också bedömningen av uppsatsen i metodologiskt avseende. Frågor om normativitet och dominansen av kvalitativ metod inom läroprogrammet aktualiseras i relation till detta. En granskare tycker sig återigen se ”en text av uppfattningar. Ingenting av vad som de facto sker” och undrar om ”studenterna känner till något annat” än kvalitativ metod. En annan granskare pekar på att en uppsats enligt sitt syfte kräver ”observationer, men enda metoden är kvalitativ intervju”. Där en granskare i ett bedömarpar beskriver en uppsats i termer av ”kritisk hållning” lyfter den andra granskaren fram att författaren ”på intet sätt [håller] isär läroroll och forskarroll” och att ”alternativa tolkningar lyser med sin frånvaro”. Problemen förefaller inte primärt vara kopplade till språklig utformning, formalia eller disposition. Det är med andra ord i relation till innehåll snarare än form som olikheterna i bedömningarna framträder.

Resultat, implikationer och utvecklingsområden

Detta avslutande kapitel fokuserar studiens huvudresultat vad gäller examensarbeten inom lärarprogrammet. Den formella nivån och den vetenskapliga kvaliteten i de studerade examensarbetena kan inte enkelt generaliseras till lärarutbildningen varhelst den bedrivs. Studien redovisar ett antal problem och frågeställningar samt möjliga utvecklingsområden. I diskussionen knyter vi an till de villkor som omger examensarbetet. Detta sker bland annat utifrån dokument som Högskoleverket insamlat från lärosätena, exempelvis studiehandledningar, betygskriterier och granskningsrapporter.

Varje år produceras en stor mängd examensarbeten vid landets lärarutbildningar och våra data tyder på en hög grad av genomströmning. Detta kräver såväl en hög kapacitet som vetenskaplig kompetens hos handledare och examinatorer. I Högskoleverkets granskning²⁵ av lärarutbildningen framhölls att

de flesta av de lärare som studenterna möter har en begränsad erfarenhet av forskning. Lärosätena uppger också att många examensarbeten kommer att handledas av icke disputerade på grund av bristen på disputerade lärare. (s. 19)

I vårt urval är emellertid en stor andel av handledarna (58 procent) och examinatorerna (91 procent) disputerade. Samtidigt finns indikationer på att antalet disputerade är relativt begränsat vid flera av högskolorna. Det förefaller med andra ord som om nyttjandegraden av disputerade lektorer för det självständiga arbetet är högt. I flera utvärderingar av och utvecklingsrapporter om examensarbeten framhålls vikten av att förbereda det självständiga arbetet genom att tidigt och som en röd tråd i utbildningen öka inslaget av forskningsanknytning, vetenskapligt förhållningssätt och

25. *Utvärderingen av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Del 1. Reformuppföljning och kvalitetsbedömning* (2005). Högskoleverkets rapportserie 2005:17R. Stockholm: Högskolverket.

självständigt arbete.²⁶ Vi har kunnat konstatera att disputerade lärare ofta fungerar som handledare och examinatorer. Samtidigt måste man fråga sig hur denna arbetsfördelning påverkar annan undervisning. Till detta kan också fogas en fråga som handlar om mängden studenter som varje handledare ansvarar för. Vi har ingen säker information om detta, men kan notera att problemet aktualiseras i många utvecklingsdokument. I anslutning till detta blir det också rimligt att fundera över möjligheten för studenter att handledas av lärare med sakkompetens inom deras val av uppsatsämne, liksom eventuella konsekvenser om så inte är fallet.

Hur ser då en typisk uppsats inom lärarprogrammet ut? Den har författats av två kvinnor och omfattar drygt 30 sidor. Uppsatsen bygger på så kallad kvalitativ metod, och data har insamlats genom intervjuer. Utgångspunkter och referenser till teori och forskning avser i första hand olika former av sekundärlitteratur, som till exempel kurslitteratur på svenska. Vid redovisning av resultat förekommer sällan tabeller och figurer. Många av de godkända uppsatserna har av de externa granskarna fått både lägre och högre helhetsomdömen, men det förra dominerar och det är en relativt stor andel av uppsatserna som tilldelats omdömet Med tvekan godkänd. Den språkliga utformningen, formalia och disposition utgör sällan något större problem; tvärtom anses en majoritet av uppsatserna nöjaktiga i detta avseende. Detsamma gäller val av problem, som ofta knyter an till den kommande yrkesverksamheten och/eller något aktuellt problem. Däremot finns tillkortakommanden framför allt i relation till teorirelaterade aspekter samt vad gäller kritisk förmåga och självständighet. Det är heller inte ovanligt att uppsatserna har ett visst inslag av normativitet där resultat mer relateras till tyckanden av skilda slag än till vetenskapligt grundade argument. Det förefaller, vilket inte är givet, som om det skulle råda ett motsatsförhållande mellan yrkesrelevans och vetenskaplighet, och i den typiska uppsatsen inom lärarprogrammet rör till synes den förra hem spelet. Detta kan förvisso ifrågasättas mot bakgrund av de förändrade villkoren för läraryrket, som i så hög grad kräver en förmåga att teoretiskt reflektera över den egna verksamheten och dess utveckling. En annan sida av detta problem är det i många utbildnings- och kursplaner uttryckta målet att knyta examensarbetet antingen till vid lärosätet pågående forskningsprojekt och/eller till verksamheten vid praktikskolorna. Detta förutsätter att

26. Se t.ex. Lindström, Lars, red. (2000): *Examensarbetet i lärarutbildningen – syfte, genomförande, visioner*. FOU-arbete 2001:1. Institutionen för undervisningsprocesser, kommunikation och lärande. Lärarhögskolan i Stockholm.

det finns dels forskningsmiljöer att knyta an till, dels praktiska förutsättningar för att relatera arbetet till verksamheten i skolan. Detta är en, som vi ser det viktig, problematik att uppmärksamma för att innehållsligt utveckla examensarbetena.

Enligt Högskoleverket vilar diskussionen om examensarbetets roll i lärarutbildningen

på metodologisk snarare än kunskapsteoretisk grund, frågor om hur verksamheten i skolan kan dokumenteras, kommenteras och utvecklas dominerar över frågor om hur kunskapsgrunden för lärarprofessionen ser ut och hur man utifrån en sådan kunskapsgrund kan utveckla en problemställning och pröva denna. På så sätt reduceras också de pedagogiska grundfrågornas roll i utbildningen, en utveckling som är tydlig vid många av lärosätena. Vad som tycks betonas i mindre utsträckning är examensarbetenas roll för utvecklandet av nyfikenhet och en sökande attityd, ett disciplinerat problemformulerande och ett systematiskt utforskande. (s. 40)²⁷

Det är nog så att diskussionen om det självständiga arbetet fokuserat på metod. Sett utifrån vår granskning har detta haft ett i vissa avseende begränsat genomslag. Den dominans för så kallad kvalitativ metod, eller närmare bestämt intervju, som vi har funnit och granskarnas kommentarer om studenternas oreflekterade hållning till val av metod begränsar studenternas möjligheter till kunskapsbildning. Olika skäl till dominansen av kvalitativ metod har av forskare inom socialt arbetet formulerats i termer av fyra hypoteser:

To explain the predominance of qualitative methods, we would like to present a number of hypotheses involving both cognitive and social components.[...] The first one – the knowledge hypothesis – is based on the assumption that students and supervisors in social work lack knowledge in research methods in general and in quantitative research methods in particular [...]. A second explanation – the cultural hypothesis – is based on the fact that there is a more or less explicit scepticism against quantification of the social world [...]. The third hypothesis – the resemblance hypothesis – assumes the existence of tangible similarities between the qualitative research interviews and social work practice (not only training in research but also conforms and confirms professional skills) [...] Our final explanation is the hypothesis of the paradigmatic development – within

27. *Utvärderingen av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Del 1. Reformuppföljning och kvalitetsbedömning* (2005). Högskoleverkets rapportserie 2005:17R. Stockholm: Högskoleverket.

the context of discovery by means of inductive and qualitative approaches and techniques. (s. 569)²⁸

Det är uppenbart att det krävs en problematisering av dominansen av kvalitativ metod. Lika tydligt är det emellertid att särskild vikt behöver läggas vid den teoretiska och kritiska reflektionen, och det är just här som svagheter är som störst i uppsatserna från lärarutbildningen. Nära förbunden med frågan om teoretisering är examensarbetets forskningsanknytning. Mot den bakgrunden vill vi här diskutera två modeller för uppsatsarbetet.

Vi har i vår granskning kunnat identifiera i huvudsak två olika modeller för uppsatsarbetet. En produktionsmodell – vanlig inom lärarprogrammen – och en konsumtionsmodell, som mer eller mindre utgör norm för hur examensarbeten inom sjuksköterskeprogrammet förväntas se ut. Vanligt förekommande i kursplaner från lärarutbildningarna är betoningen på att studenten förväntas formulera och avgränsa ett problem som därefter studeras empiriskt och sedermera bearbetas, analyseras och avrapporteras i skriftlig form. De uppsatser som produceras inom sjuksköterskeprogrammet fokuserar däremot till stor del på forskningsgenomgångar. I en av de handledningar som används inom sjukvårdsprogrammet framställs denna inriktning på följande vis:

Den som studerar till sjuksköterska och den grundutbildade sjuksköterskan är i första hand *forskningskonsument*. Detta innebär att sjuksköterskan tar del av den forskning som genomförts och kommunicerats genom doktorsavhandlingar, vetenskapliga artiklar, rapporter och presentationer på konferenser, utbildningsdagar och liknande sammanhang. (s. 11)²⁹

De granskade uppsatserna från sjuksköterskeprogrammet kommer genom sin konsumtionsinriktade modell i direkt kontakt med vetenskapliga artiklar från både den nationella och internationella arenan, och genomgående bedöms forskningsanknytningen som hög. Villkoren för konsumtion respektive produktion av vetenskaplig kunskap och dess konsekvenser för att framgångsrikt genomföra ett examensarbete skulle, sett utifrån vår studie, behöva problematiseras. Det förefaller som om ambitionen att delta i kunskapsbildningen i en direkt mening genom fokuseringen på den empiriska

28. Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2003): *Topics and epistemological positions in Swedish social work research. Social work education, Vol. 22, no. 6, 2003.*

29. Segesten, Kerstin (2006) Ännu en metodbok. I Febe Friberg (red.) *Dags för uppsatsvägledning för litteraturbaserade examensarbeten*. Lund: Studentlitteratur. (s. 11).

studien rent av kan fungera kontraproduktivt. I båda modellerna är syftet att skapa ny kunskap, men i konsumtionsmodellen ligger betoningen på att skapa nya helheter utifrån befintliga forskningsresultat.

Ramarna för lärarutbildningen som en massutbildning både möjliggör och begränsar vad examensarbetet kan inriktas mot och vilka syften det ytterst kan tjäna. Oavsett om man arbetar med en produktions- eller en konsumtionsmodell är det uppenbart att kunskaperna om metoder måste fördjupas. Centralt är också att lärarstudenterna i större omfattning än vad denna studie indikerar kommer i direkt kontakt med vetenskapliga texter och pågående forskning. Därigenom aktualiseras också mer av kunskapsteoretiska frågor, som också är en förutsättning för reflektion över praktiken.

Det självständiga arbetet ter sig utifrån högskolelag, högskoleförordning, utbildningsplaner, kursplaner, studiehandledning och betygskriterier som ett i hög grad reglerat arbete som aktualiserar samverkan mellan många olika grupper. Det finns en del indikationer i studien som tyder på att en hel del åtgärder har vidtagits för att förbättra de formmässiga aspekterna inte bara av uppsatsen, utan av hela situationen för uppsatsskrivande. Studiehandledningar, betygskriterier samt olika former av webbaserat stöd finns på nästan samtliga lärosäten. Där någon av dessa saknas håller man på att utveckla dem, och det pågår på många lärosäten utvecklingsprojekt riktat mot både handledarens uppgifter och utformningen av de självständiga arbetena samt utvärderingar och kvalitetsgranskningar av dessa. I samband med detta diskuteras på flera orter nödvändigheten av att ytterligare tydliggöra förväntningarna på studenternas prestationer och bedömningarna av uppsatserna. Vi har också kunnat iaktta en delvis annan uppfattning som snarare än att fastslå mer entydiga kriterier handlar om att öka möjligheten till en professionell dialog om examensarbetet. Som vi ser det handlar det om relationen mellan styrning och frihet för såväl studenter som lärare. Vad vi tycker oss kunna urskilja är en process som går i riktning mot en högre grad av enhetlighet, och den kan äventyra den vetenskapliga friheten för både studenter och handledare och examinatorer. Detta kräver en diskussion om balansen mellan styrning och frihet. Det finns anledning att i detta sammanhang resa frågan om Högskoleverkets granskningar också bidrar till en ökad grad av enhetliggörande.

Bilagor

Bilaga I

Tabell B:1. Andelen granskade examensarbeten av det totala antalet producerade uppsatser fördelat på de program och ämnen samt lärosäten som ingår i studien.

	Läraryrket	Sjuksköterskeprogrammet	Företags ekonomi	Psykologi
Umeå universitet	14 %	32 %	36 %	63 %
Göteborgs universitet	9 %	23 %	48 %	29 %
Läraryrket i Sthlm	7 %	–	–	–
Malmö högskola	5 %	–	–	–
Södertörns högskola	34 %	–	–	–
Högskolan i Kalmar	8 %	31 %	45 %	100 %
Högskolan Väst	18 %	13 %	9 %	20 %
Högskolan Kristianstad	10 %	–	–	–

Tabell B:2. Antal och andel granskade uppsatser inom läraryrket fördelat på utbildningspoäng, N=116.

	Frekvens	Procent
Läraryrket 140	68	58,6
Läraryrket 160	1	0,9
Läraryrket 180	30	25,9
Läraryrket 200	4	3,4
Läraryrket 60	13	11,2
Totalt	116	100

Tabell B:3. Antal och andel uppsatser med 1, 2 eller 3 författare inom de program och ämnen som ingår i granskningen. N=206.

	Författarantal			Total
	1	2	3	
Läraryrket	38 (32,8 %)	76 (65,5 %)	2 (1,7 %)	116 (100 %)
Sjuksköterskeprogrammet	4 (13,3 %)	24 (80,0 %)	2 (6,7 %)	30 (100 %)
Företags ekonomi	2 (6,7 %)	23 (76,7 %)	5 (16,7 %)	30 (100 %)
Psykologi	20 (66,7 %)	10 (33,3 %)	0 (0,0 %)	30 (100 %)
Totalt	64 (31,1 %)	133 (64,6 %)	9 (4,4 %)	206 (100 %)

Tabell B:4. Frekvensfördelningen för kvinnliga och manliga författare av uppsatser för respektive program och ämne. N=206

	Kön					Total
	Kvinna	Man	Kvinnor	Män	Blandning	
Läroprogrammet	26 (22,4 %)	12 (10,3 %)	58 (50 %)	11 (9,5 %)	9 (7,8 %)	116 (100 %)
Sjuksköterskeprogrammet	3 (10,0 %)	1 (3,3 %)	22 (73,3 %)	2 (6,7 %)	2 (6,7 %)	30 (100 %)
Företags ekonomi	2 (6,7 %)	0 (0,0 %)	13 (43,3 %)	12 (40,0 %)	3 (10,0 %)	30 (100 %)
Psykologi	14 (46,7 %)	6 (20,0 %)	6 (20,0 %)	1 (3,3 %)	3 (10,0 %)	30 (100 %)
Totalt	45 (21,8 %)	19 (9,2 %)	99 (48,1 %)	26 (12,6 %)	17 (8,3 %)	206 (100 %)

Tabell B:5. Frekvensfördelningen för tabeller för samtliga utbildningar. Siffrorna inom parentes anger fördelningen för uppsatserna inom läroprogrammet. N=206 (116)

Antal tabeller	Frekvens	Procent
0	142 (101)	68,9 (87,1)
1-5	51 (12)	24,8 (10,3)
6-10	8 (0)	3,9 (0)
11-15	2 (2)	1,0 (1,7)
16-20	2 (1)	1,0 (0,9)
21-	1 (0)	0,5 (0)
Totalt	206 (116)	100,0

Tabell B:6. Frekvensfördelningen för figurer för samtliga utbildningar. Siffrorna inom parentes anger fördelningen för uppsatserna inom läroprogrammet. N=206 (116)

Antal tabeller	Frekvens	Procent
0	132 (80)	64,1 (69)
1-5	48 (26)	23,3 (22,4)
6-10	18 (7)	8,7 (6)
11-15	6 (3)	2,9 (2,6)
16-20	1 (0)	0,5 (0)
21-	1 (0)	0,5 (0)
Totalt	206 (116)	100,0

Bilaga 2

Instruktion för bedömning av C-uppsatser

Först ber vi dig ange vilken typ av källor, antingen primära eller sekundära, som uppsatsen bygger på.

Bedömningar i skalan 1–5 skall göras i fråga om dels olika aspekter på uppsatsens kvalitet, dels uppsatsämnets svårighetsgrad.

Dessutom skall ett helhetsomdöme avges i mera absoluta termer från *Underkänd* till *Mycket väl godkänd*. De olika aspekterna på kvalitet *kan* förtydligas på följande sätt:

Forskningsanknytning

I vilken utsträckning relaterar författaren sin uppsats och sin problematik till tidigare forskning? Knyter författaren an till andra studier inom ämnesområdet? Eller är uppsatsen mer att betrakta som en isolerad produkt som inte sätts in i ett allmänvetenskapligt sammanhang?

Problemformulering

Hur skarp är den problemformulering som ligger till grund för uppsatsen? Är författaren medveten om vilken generell problematik som de i uppsatsen ställda frågorna behandlar? Lyckas författaren precisera sitt problem på ett sådant sätt att det utmynnar i en fruktbar undersökningssidé?

Teoretisk medvetenhet

Har författaren visat teoretisk medvetenhet vid studiens genomförande? Är begreppen väl definierade?

Metod

Uppvisar författaren insikter om de fördelar och nackdelar som den valda metoden innebär? Är den valda metoden ändamålsenlig utifrån uppsatsens syfte och frågeställningar? I vilken utsträckning använder författaren den valda metoden på ett kompetent sätt?

Teori–empiri

Förhåller sig teori och begrepp till empirin på ett relevant vis?

Genomförande och slutsatser

Hur väl genomför författaren sin undersökning? Uppfylls syftet och besvaras frågeställningarna? Lyckas författaren formulera slutsatser som är

relevanta och välgrundade samt relatera slutsatserna till den generella problematik som legat till grund för uppsatsen?

Språklig utformning och formalia

Är dispositionen av uppsatsen klar, tydlig och logisk? Är språket klart, tydligt och korrekt? Är hänvisningar och belägg tillräckliga och systematiska?

Formulär för bedömning av C uppsats

Bedömare:

Uppsatsens titel:

Uppsatsen bygger huvudsakligen på:

- primärkällor, t.ex. arkivmaterial och särskilt insamlade data
- sekundärkällor, t.ex. forskningslitteratur och publicerad statistik

För följande aspekter på uppsatsens kvalitet används skalan 1–5, där 1 = mycket dålig och 5 = mycket bra. Skriv in det värde som gäller!

	1	2	3	4	5
Forskningsanknytning					
Problemformulering					
Teoretisk medvetenhet					
Metod					
Teori–empiri					
Språklig utformning och formalia					

Bedöm uppsatsämnets svårighetsgrad i skalan 1–5, där 1=mycket lätt och 5=mycket svårt. (Sätt en ring runt siffran!)

Uppsatsämnets svårighetsgrad: 1 2 3 4 5

Avge ett helhetsomdöme om uppsatsen i skalan 1–5 med graderna

- 1 Underkänd
- 2 Med tvekan godkänd
- 3 Godkänd
- 4 Väl godkänd
- 5 Mycket väl godkänd

Eventuell kommentar (fortsätt gärna på baksidan):

.....

.....

.....

.....

.....

